

Cuntegn	1
2009 – En in’egliada	2
Situaziun actuala	4
Orientaziun strategica	10
Rapports da lavur partiziuns	13
Activitads Generalas	14
Linguistica Applitgada	16
Furmaziun	18
Art e Cultura	20
Rapports da las uniuns affiliadas	23
Surselva Romontscha (SR)	24
Uniun dals Grischs (UdG)	25
Uniun Rumantscha Grischun Central (URGC)	26
Societad Retorumantscha (SRR)	27
Uniun per la Litteratura Rumantscha (ULR)	28
SRG SSR idée suisse Svizra Rumantscha	29
Giuventetgna Rumantscha (GiuRu)	30
Uniun da las Rumantschas e dals Rumantschs en la Bassa	31
Quarta Lingua	32
Magistraglia da scolina Grischun (MSGR)	33
Agentura da Novitads Rumantscha (ANR)	34
Organisaziun	35
Collavuraturas e collavuraturus	36
Suprastanza	38
Persunal actual 2009	39
Persunal 31-12-2009	40
Organigram	41
Commembers d'onur	42
Defuncts	42
Cumissiuns, gruppas da lavur e gremis speziels	43
Finanzas e Facts & Figures	44
Quint / bilantscha	46
Rapport da revisiun	47
Facts & Figures	48
Impressum	50

2009 - EN IN'EGLIADA

Dr. Vincent Augustin
President

«Las famiglias e las scolas èn la basa dal rumantsch.»

S'inscuntrar e reflectar

L'onn 2009 è stà sut l'ensaina dad inscunTERS e reflexiuns. Inscuntrar aurtà glied e pudair communitgar cun ella è in basegn fundamental dad in e mintgin. La terra rumantscha porscha pussaivladads d'inscuntrar glied da las pli diversas linguas: tudestg, talian, franzos, englais, russ, giapunais e savens era portugais per menziunar mo in pèr. Ina finamira da la Lia Rumantscha è da promover la convivenza e d'integrar meglier personas dad autras linguas e culturas. Uschia è naschì l'onn 2009 il project Piripiri. Piripiri è ina sort da chili ed il num d'in project per curs da rumantsch per glied da lingua portugaisa che viva en Engiadina. Quels curs duain promover la chapientscha vicendaivla tranter ils Rumantschs ed ils Portugais ed esser in agid per ils Portugais da s'orientar en la nova patria. Ma era la convivenza ed ils inscunTERS tranter las trais regiuns linguisticas dal Grischun ha la Lia Rumantscha promovì l'entir onn 2009. Il project 'Museum & Scola' ha pussibilità contacts tranter giuvenils da tut las trais regiuns linguisticas dal Grischun. En ils cafés rumantschs ed ils radund 80 curs da rumantsch hai dà pussaivladads per inscunTERS da glied ch'emprènda rumantsch cun personas da lingua rumantscha. In bogn intensiv

en la lingua rumantscha ha la Lia Rumantscha pussibilità a famiglias che vivan en la diaspora a chaschun dad in'emna rumantscha a Vignogn. En ina moda ludica han ils 21 uffants e lur geniturs pudì scuvrir intensivamain lur lingua materna che n'è uschiglio betg uschè preschenta en lur conturn. Ils 24-10-2009 ha la Lia Rumantscha dà il culp da partenza per las festivitads da ses 90avel giubileum. La reflexiun ha accumpagnà quel di tut las discussiuns davart il passà e la situaziun actuala sco in fil cotschen. Reflectar l'atgna situaziun e far in'analisa dal preschent è central per esser pront per las sfidas da l'avegnir.

In avegnir cun la plurilinguitad

Gia oz è la plurilinguitad per nus Rumantschas e Rumantschs la situaziun normala. Lungas discussiuns davart ils avantatgs e dischavantatgs da la plurilinguitad ans mussan che nus vivain en ina situaziun privilegiada e per quella è la Lia Rumantscha s'engaschada l'onn 2009. Cun la fusiun da las scolas da Filisur e Bravuogn profitan uss er ils scolars da Filisur da lecziuns da rumantsch. La Lia Rumantscha ha sustegnì il concept e gidà la scolasta cun nov material per in'instrucziun attractiva. A Domat è vegnì discutà davart ina scola bilingua. La Lia Rumantscha ha mussà ils avantatgs da la plurilinguitad e vias per realisar ina tala scola. Per la scola rumantscha è la plurilinguitad ina sfida permanenta ed i dovra insatgi che s'engascha sin il champ politic per che la lingua rumantscha na vegnia betg chatschada a chantun da tut las linguas estras ch'ils scolars emprendan. Il medem vala per ils gimnasis dal Grischun; la matura bilingua vegn purschida cun success, ma era las cundiziuns per ils examens d'admissiun per las classas bilinguas ston constar per las scolaras ed ils scolars rumantschs. En noss chaus ed en noss ambient hai piazza avunda per bleras linguas, nus stuain mo esser averts per ellas.

Fundament linguistic

Per pudair duvrar la lingua e viver la cultura, dovri ils meds necessaris. Uschia ha la Lia Rumantscha l'onn 2009 puspè lavurà intensivamain vi da la creaziun da novs plects che vegnan directamain publicats en il Pledari Grond online www.pledarigrond.ch. Il Pledari Grond è in dicziunari interactiv. Ils utilisaders pon far propostas per plects che mancan. In bel exempel per il barat tranter ils linguists da la Lia Rumantscha ed ils utilisaders èn las propostas per il plect 'Globetrotter': il giramund u il trotalontan.

La Lia Rumantscha ha era procurà per material da lectura e creà, ensemen cun Radio e Televisiun Rumantscha, gieu auditiv plain tensiun per quels che na legian betg anc u forsa era betg uschè gugent. Per ils amis da la biodiversità natirala e linguistica è cumparì il 'Guid dals utschels en Svizra', in'ediziun en tschintg linguas. En Sutselva han ins reflectà intensivamain ensemen cun la populaziun indigena la situaziun dal rumantsch e tschertgà en divers «luvradiurs» soluziuns ed ideas per mantegnair la lingua.

Fundament spiertal

Ma tge fiss l'uniun tetgala dals Rumantschs senza basa? Senza las uniuns affiliadas sco ferms mirs da fundament na tegness la Lia Rumantscha sco tetg betg pitg a tut las sfidas. Ellas procuran per il contact constant tranter las Rumantschas ed ils Rumantschs en las differentas regiuns dal chantun Grischun ed en la Bassa. L'onn 2009 han ellas organisà numerusas pussaivladads per s'inscuntrar, sco per exempel ils Dis da litteratura a Domat, il SnowExchange a Vuorz, il Chant avert en la Bassa, il Grond Bal Ladin a Sent – occasiuns per star da cumpagnia, discutir e barattar ideas. Las uniuns affiliadas procuran era per nutriment per ils chaus rumantschs cun edir las pli variadas publicaziuns. Quai entschaiva cun ils novs fascichels dal Dicziunari Rumantsch Grischun

per personas interessadas a las finezzas linguisticas, va vinavant cun la Litteratura 30 che animescha in e mintgin dad esser creativ, e cuntinuescha cun tut ils artitgels infurmativs che l'Agentura da Novitads Rumantscha scriva per las medias rumantschas e las emissiuns multifaras da Radio e Televisiun Rumantscha, fin a gieu auditiv ed ina nova DVD en puter cun fablas per uffants.

L'onn 2009 ha pia purtà bleras chaschuns per s'inscuntrar ed era bler nov material per sa retrair e giudair per sai la lingua rumantscha cun las ureglias e cun ils eglis.

2009 – AUF EINEN BLICK

Begegnungen und Nachdenken, unter diesem Motto stand das Jahr 2009. Begegnungen mit anderssprachigen Menschen gehören für alle RätoromanInnen zum Alltag. So hört man in Romanischbünden oft Deutsch, Italienisch, Französisch, Englisch, Russisch und auch Portugiesisch. Im Jahr 2009 entstand die Idee zu Piripiri, getreu dem Ziel der Lia Rumantscha, die Integration Anderssprachiger zu fördern. Piripiri bietet im Engadin niedergelassenen Portugiesen Kurse an, welche die Begegnung mit der romanischen Sprache und Kultur ermöglichen.

Aber auch Kindern, welche mit ihren Eltern in der Diaspora leben, wurde während der intensiven Romanischwoche in Vignogn die Möglichkeit gegeben, ihrer Muttersprache in einer komplett romanischen Umgebung zu begegnen. Die angegliederten Gesellschaften der Lia Rumantscha ermöglichten ihrerseits zahlreiche Begegnungen zwischen Romanischsprachigen und Romanischlernenden, wie zum Beispiel die «Dis da litteratura» in Domat/Ems, den «Chant avert» ausserhalb Graubündens oder die zahlreichen Romanischkurse. Um sich auch im Stillen mit der Sprache zu beschäftigen, haben die Lia Rumantscha sowie ihre angegliederten Gesellschaften im Jahr 2009 verschiedene Publikationen herausgegeben, wie zum Beispiel Lesestoff für Kinder, spannende Hörspiele, neue Faszikel des romanischen Idiotikons Dicziunari Rumantsch Grischun, die Litteratura 30 mit viel Raum für kreative Ideen, sowie eine DVD mit Fabeln im oberengadiner Idiom Puter.

Die Lia Rumantscha hat im Jahr 2009 wiederum allen die Möglichkeit gegeben, die romanische Sprache in Schrift und Ton und im Rahmen lebendiger Begegnungen zu verwenden und zu geniessen.

SITUAZIUN ACTUALA

La situaziun dal rumantsch e las consequenzas per la Lia Rumantscha

Il rumantsch cuntinuescha ad erodar (cf. las suandantas graficas). Oz discurran anc 0.5% da la populaziun svizra rumantsch – en confront cun 1.1% l’onn 1910.

Grafica 1: las linguas uffizialas en il chantun Grischun (1860)

Grafica 2: las linguas uffizialas en il chantun Grischun l’onn 2000

La situaziun linguistica pli realistica sa preschenta però suandantamain:

Grafica 2: las linguas en il chantun Grischun l’onn 2000

Ultra da quai svanescha plaun a plaun la moda da viver rurala d’antruras, en la quala il rumantsch è enragischà fermamain. Oz vegni discurrì rumantsch surtut en il rom privat, en famiglia ed en il context social. En la vita professiunala vegn la lingua marginalisada. In auter factur che promova il regress da la quarta lingua nazionala è la mancanza d’ina identitad rumantscha unitara. Ils tschintg idioms rumantschs sa differenzieschan fermamain e l’introducziun da la lingua da standard rumantsch grischun ha separà ils Rumantschs. La cuminanza rumantscha resta dividida. Era perquai ch’il rumantsch n’ha nagin center linguistic per propi. Cuir, la chapitala, è dapi il 16avel tschientaner ina citad tudestga. En pli vegn il rumantsch smanatschà cuntinuadamain dal tudestg. Quel è sa derasà pli e pli fitg ils ultims 50 onns en il Grischun – a cust da las duas ulteriuras linguas chantunalas. Il 1950 eran 56% da la populaziun grischuna da lingua tudestga, 29% da lingua rumantscha e 13% discurrivan talian. La dumbraziun dal pievel da l’onn 2000 ha mussà che la cumpart dal tudestg è creschida sin 68%, rumantsch discurrivan anc 15% e talian 10%. Persunas da lingua tudestga vegnan a star surtut per via da la lavur u per motivs familiars en il territori rumantsch. Uschia èn approximativamain var 50% dals conjugals che vivan en il territori rumantsch betg da lingua materna rumantscha. En familias maschadadas vegni savens discurrì tudestg. Ed uschespert che las familias na discurran betg pli la lingua locala, exista il privel che tut la regiun daventa tudestga. Las fusiuns futuras da vischnancas pudessan anc accelerar quel process. Bainbaud vivan dapli Rumantschs en la diaspora ch’èn las regions tradiziunalmain rumantschas. Turitg per exempel, la pli gronda metropola economica da la Svizra, è in lieu fitg attractiv. Tgi che vul far in studi universitar sto bandunar il Grischun. Bliers na turnan suenter betg pli. Quai na fiss betg uschè tragic, sch’ins pudess tegnair quint da questa circumstanza. Las stentas odiernas da la Lia Rumantscha tanschan però mo per mesiras da promoziun punctualas en las regions tradiziunalmain rumantschas. Mesiras per l’entir territori n’èn betg pussaivlas. En la diaspora po la Lia Rumantscha far relativamain pauc. La schanza da pudair promover la lingua cun las stentas dad

Urs Cadruvi Secretari general

«La lingua è la manifesta-ziun dal sentir e pensar, e la cultura da l’esser.»

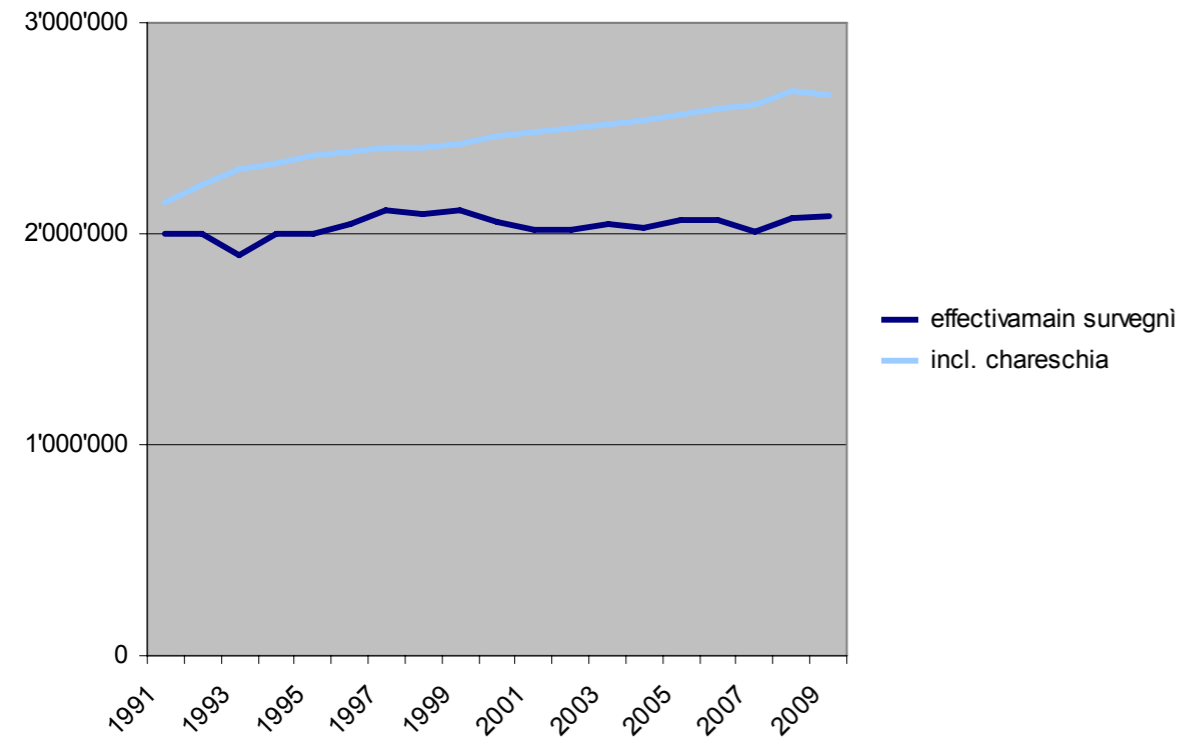

oz (meds finanziaus, instituziuns e leschas) è pitschna. Bliers Rumantschs na discurran betg lur lingua materna, perquai ch’als manca l’identitad, la savida e la conscienza dals avantatgs da lur lingua materna e da la bi- e plurlinguitad. Ultra da quai vegn il tudestg, ch’è da pli gronda valur economica, tgirà pli fitg. Las cumpetenzas linguistics tudestgas èn damai meglras. Il fatg che l’economia stagnescha dapi decennis gist en ils territoris tradiziunalmain rumantschs (periferia), sforza la generaziun giuvna d’ir en ils centers d’aglomeraziun, nua ch’il rumantsch na gioja nagina rolla e na vegn savens betg dà vinavant a la proxima generaziun. Tant sin plaun normativ, strategic sco er operativ mancan la forza ed ils meds da crear effects durabels e positivs per il svilup da la lingua. Il rumantsch n’ha nagina retroterra e sto producir sez tut ils meds ed instruments linguistics ch’ina lingua dovra per survivor. Danor Radio e Televisiun Rumantscha n’ha p.ex. nagina altra instituziun rumantscha la forza d’esser preschenta surregionalmain. Ina societad da radio e televisiun po però ademplir mo in’incumbensa mediala (era sche quella è impurtanta). Ils partenaris professiunals al lieu mancan (scola, famiglia, vita professiunala, etc.), ils quals pudessan procurar per concepts, instruments, infurmaziuns ed auters instruments efficacis. Per motivs finanziaus ha la Lia Rumantscha gia stuì reducir var 40% da las plazzas (2010: 12 plazzas / 1984: 20 plazzas) e restrenscher sias activitads sin secturs punctuals da la linguistica, da la cultura e da las dumondas da scola e da furmaziun. Las pretaisas a las organisaziuns rumantschas divergeschan a moda diametrala en relaziun cun ils meds finanziaus e persunals. La situaziun finanziaua da la Lia Rumantscha è «setgada» a moda passiva (la chareschia n’è dapi il 1984 betg pli vegnida cumpensada).

Las contribuziuns federalas a la Lia Rumantscha dapi il 1991

La Confederaziun paja al Chantun var CHF 4.5 miu. per promover la lingua e cultura rumantscha. Da quella summa obtegna la Lia Rumantscha ca. CHF 2.1 miu. La suandanta tabella dat ina survista co che sa preschentan las contribuziuns federalas cun e senza indexaziun.

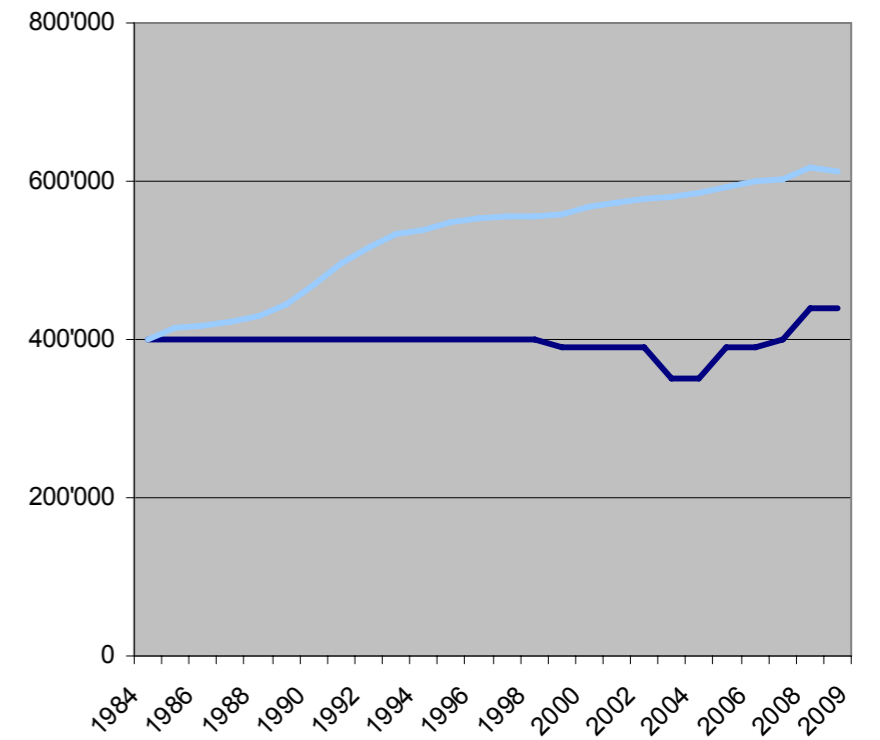
Per pudair lavurar oz cun la medema forza finanziaria sco l'onn 1991 ston las contribuziuns federalas vegnir auzadas da radund CHF 2.1 miu. sin CHF 2.65 miu. La contribuziun stuess alura vegnir suttamessa a l'indexaziun per pudair curreger la situaziun a lunga vista. Dal 1991 fin 2009 ha la Lia Rumantscha pers radund CHF 5.8 miu. cun quai che las contribuziuns n'èn betg adattadas a l'indexaziun.

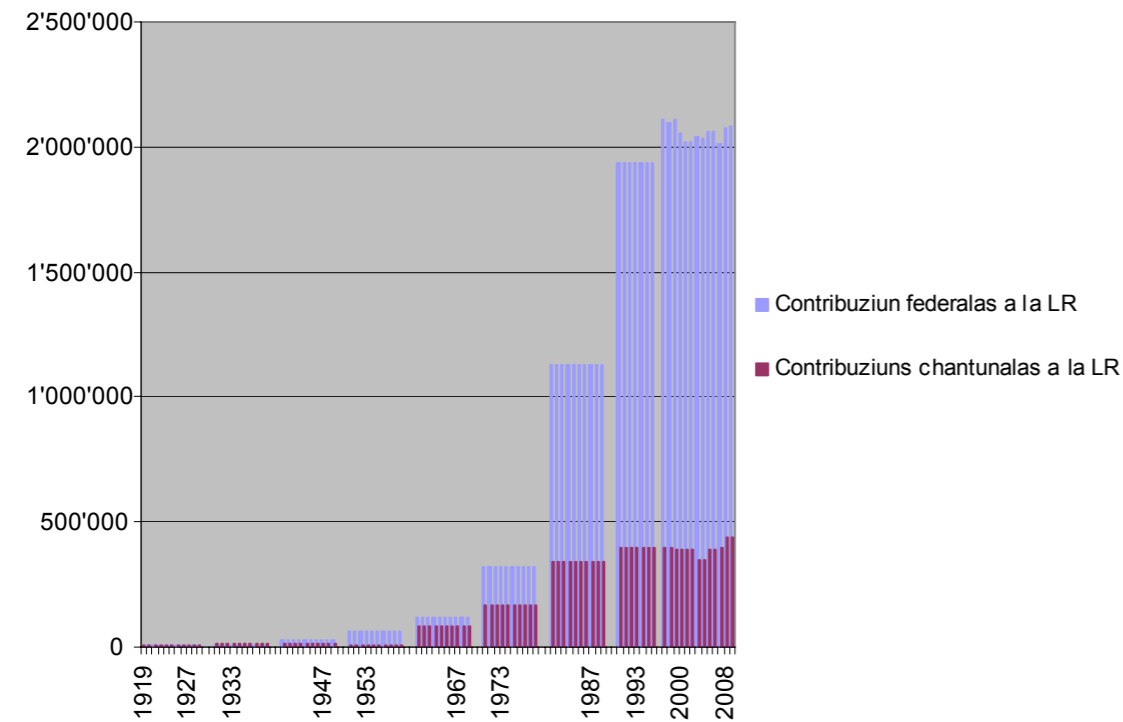
Las contribuziuns chantunalas a la Lia Rumantscha dapi il 1984

Dal 1999 fin il 2006 han las contribuziuns dal chantun Grischun a la Lia Rumantscha varià tranter CHF 351'000 e CHF 390'000. A partir dal 2008 è vegnida fatga ina cunvegna da prestaziun tranter il chantun Grischun e la Lia Rumantscha che prescriba ina contribuziun minimala da CHF 440'000. La suandanta tabella dat ina survista co che sa preschentan las contribuziuns chantunalas cun e senza indexaziun.

Per pudair lavurar oz cun la medema forza finanziaria sco l'onn 1984 ston las contribuziuns chantunalas vegnir auzadas da CHF 440'000 sin CHF 613'000. La contribuziun stuess alura vegnir suttamessa a l'indexaziun per pudair curreger la situaziun a lunga vista. Dal 1984 fin 2009 ha la Lia Rumantscha pers radund CHF 5.8 miu. cun quai che las contribuziuns n'èn betg adattadas a l'indexaziun.

Sch'ins cumpareglia las contribuziuns statalas a la Lia Rumantscha dapi il 1920, constatesch'ins ina disproporziun tranter las contribuziuns chantunalas e federalas.

Tab. 3: las contribuziuns statalas a la Lia Rumantscha dapi il 1920

La situaziun finanziaria da la Lia Rumantscha

Ultra da las sfidas pli pretensiusas per mantegnair a moda durabla la lingua e cultura rumantscha ha manà surtut ina circumstanza a la situaziun finanziaria precara da la Lia Rumantscha: las contribuziuns finanzialas dal Chantun e da la Confederaziun n'èn betg indexadas. Ils custs creschan (chareschia, midadas dal martgà e dals basegns, etc.), las incumbensas ston vegnir ademplidas, i dat adina novas sfidas e las contribuziuns restan tuttina. La cumpensaziun da chareschia ch'il Chantun e la Confederaziun avessan gì da pajar tranter il 1991 ed il 2009 correspunda a CHF 6.7 miu. Ils CHF 2.5 miu. che la Confederaziun ed il Chantun pajavan il 1984 correspundessan oz ad ina summa da CHF 3.2 miu. Per concretisar la situaziun: la reducziun successiva dad otg plazzas da lavur dal

1984 enfin oz (da 20 sin 12 plazzas) na tanscha betg per equilibrar la chareschia persa. Era sche las pajas na vegnan betg auzadas l'onn current ed era sche la chareschia na vegn betg gulivada, sto la Lia Rumantscha quintar per il 2010 cun ina perdita da CHF 180'000.

Il quint dal 2008 ha serrà cun in retgav da CHF 3.486 miu. ed in minus da CHF 49'400. Budgetà era schizunt ina perdita da CHF 102'000. Il deficit da bilantscha per la fin dal 2008 è creschì, tar summas da bilantscha da CHF 1.368 miu., sin CHF 96'000. Per l'onn 2009 è stà budgetà in deficit da CHF 229'000 e per il 2010 quintan ils responsabels cun in deficit da CHF 252'000. En vista a questas cifras datti duas pussaivladads: sminuir massivamain las prestaziuns ubain adattar commensuradamain las contribuziuns.

Tge far per megliar la situaziun finanziaria?

La Lia Rumantscha sa chatta dapi dus onns en in vast process da reorganizaziun che duai promover si'effizienz d'incumbensa. Quai signifitga optimar las prestaziuns e la structura da persunal e da custs. Per quest motiv ha la Lia Rumantscha prendì ils davos dus onns tranter auter las suandantas mesiras:

- Reducì 3.3 da 17.7 plazzas (2008-2010). Ultra da quai èn vegnidas reducidas ulteriuras 1.6 plazzas cun abolir la scolina per l'atun 2010 e cun schliar la stad dal medem onn il post dal contabilist cun externalisar la contabilitad. I restan anc var 12 plazzas.
- Surdà la scolina rumantscha a la citad da Cuir (a partir dal 2010/2011)
- Externalisà l'informatica (2009)
- Externalisà la contabilitad (2010)
- Reducì/stritgà contribuziuns a las uniuns afiliadas (2009)
- Reorganisà a moda fundamentala l'interpresa ad ina NPO moderna (a partir dal 2008)
- Desistì d'auzar las pajas e da cumpensar la chareschia (2008 e 2010)

Facit da la Lia Rumantscha

La Lia Rumantscha realisescha in'impurtanta incumbensa statalpolitica e politic-culturala ch'insatgi auter stuess uschiglio surpigliar. Las contribuziuns absolutas da la Confederaziun e dal Chantun na tanschan betg per porscher las prestaziuns ch'èran anc finanziablas il 1984. Ils temps èn sa midads, la periclitaziun da la lingua è daventada pli acuta e las sfidas èn creschidas. Ultra da quai n'è la chareschia betg vegnida cumpensada dapi quel onn. La contribuziun dal 1984 da la Confederaziun e dal Chantun da radund CHF 2.5 miu. avess oz, cun ina correctura da la chareschia, ina valor da var CHF 3.2 miu. Ils ultims dus onns èn stads marcads d'ina reducziun da plazzas da lavur, da l'optimaziun da las prestaziuns e da l'utilisaziun da sinergias. La Lia Rumantscha ha memia paucs meds per pudair ademplir si'incumbensa da «promover e sviluppar la lingua e cultura rumantscha» tenor l'incumbensa federala e chantunala. Il temp è madir per ina nova instanza.

AKTUELLE LAGE

Die Lia Rumantscha übernimmt eine wichtige staats- und kulturpolitische Aufgabe, die sonst jemand anders übernehmen müsste. Die absoluten Beiträge von Bund und Kanton genügen nicht, um die Leistungen zu erbringen die 1984 noch finanzierbar waren. Die Zeiten haben sich geändert, die Gefährdung der Sprache ist akuter geworden und die Herausforderungen sind gewachsen. Zudem wurde die Teuerung seit 1984 nicht ausgeglichen. Der Beitrag 1984 von Bund und Kanton von rund CHF 2.5 Millionen hätte heute teuerungsbereinigt einen Wert von rund CHF 3.2 Millionen. Die letzten zwei Jahre der Lia Rumantscha waren geprägt durch Stellenabbau, Leistungsoptimierung und Synergienutzung. Faktisch kommt die finanzielle Geschichte der Lia Rumantscha einer Austrocknung gleich. Die Lia Rumantscha hat zu wenig Mittel, um ihre Aufgabe «Förderung und Entwicklung der romanischen Sprache und Kultur» gemäss Bundes- und Kantonsauftrag zu erfüllen.

ORIENTAZIUN STRATEGICA

Visiun

«**Rumantschas e Rumantschs fan diever dal rumantsch ed al dattan vinavant a las proximas generaziuns.**»

Mintga Rumantscha e mintga Rumantsch enonuscha ils avantatgs da la bi- e plurilinguitad e nizzegia quels en il mund globalisà per viver en convivenza activa cun autras culturas en in rom normativ che promova e respecta la plivalur da la diversitad linguistic-culturala.

Finamiras

1. La Lia Rumantscha è colliada cun tut las Rumantschas e tut ils Rumantschs.
2. La Lia Rumantscha s'unescha ad ina Lia Rumantscha cun diversas cumpetenzas tematicas.
3. La Lia Rumantscha è ina ferma partenaria sin il champ politic.
4. La Lia Rumantscha promova products e servetschs per famiglias, per l'educaziun, per l'economia, etc. sco era per la lingua scritta e discurreda.
5. La Lia Rumantscha integrescha il rumantsch en culturas estras e promova il cuntrari.
6. La Lia Rumantscha sviluppa ina via cuminaivla per il rumantsch grischun ed ils idioms.

Model d'organisaziun

Il model d'organisaziun sa cumpona dals suandants process:

1. Management
2. Activitads Generalas (Engiadina/Val Müstair, Grischun Central, Surselva, diaspora, etc.)
3. Linguistica Applitgada
4. Furmaziun
5. Art e Cultura
6. Servetschs da support

Management

Sut Management è resumada la gestiun en il senn il pli vast. Quel include

- il management normativ (relaziuns cun partenaris d'interess, cultura da manaschi interna ed externa, visiun e finamiras a lunga vista, etc.): lavur da la suprastanza e da la direcziun
- il management strategic (planisar ed inzialisar novs products, servetschs, projects, etc.): lavur da la suprastanza e da la direcziun
- il management operativ (realisaziun da las activitads planisadas e da la lavur cuntinuanta): lavur da la direcziun e da las collavuraturas e dals collavurators.

Activitads Generalas

Cun las Activitads Generalas vul la Lia Rumantscha sensibilisar la populaziun en las regiuns rumantschas ed en la diaspora per la valur da la lingua e da la cultura rumantscha. Plinavant vul la Lia Rumantscha animar las Rumantschas ed ils Rumantschs da s'engaschar per lur lingua e cultura e per la convivenza activa tranter las differentas linguas en il Grischun.

Era las activitads ed ils programs dals centers regiunals cun la lavur cuntinuanta e lur collavuraziun cun las organisaziuns regiunals è in accent da las Activitads Generalas.

Linguistica Applitgada

Cun la Linguistica Applitgada promova la Lia Rumantscha la lingua scritta e la lingua discurreda (rg ed idioms).

La Linguistica Applitgada sviluppa novas terminologias e projects linguistics per il rumantsch, translatescha, lectorescha e cusseglia en dumondas linguisticas.

Furmaziun

La Furmaziun cusseglia e dat sustegn en dumondas da la promoziun linguistica da la prescolina sur la scola populara fin a la furmaziun professiunala e la furmaziun da creschids. In impurtant tema en quest connex è l'educaziun bi- e plurilingua. La partiziun Furmaziun vul promover surtut quest sector.

Art e Cultura

Art e Cultura cumpiglia tut las occorrenzas da la Lia Rumantscha che han ina tempratura culturala. Ensemen cun ulteriurs partenaris porscha la Lia Rumantscha in program cultural per tut las regiuns rumantschas. La partiziun Art e Cultura s'occupa ultra da quai da las valurs genuinas da la lingua e cultura che han in'influenza sin l'identitad rumantscha. Ediziuns per uffants e giuvenils e la cussegliaziun culturala completteschan la porschida da quest champ.

Servetschs da support

Ils Servetschs da support fan la coordinaziun generala da la Lia Rumantscha. Dumondas da comunicaziun, persunal, EED, organisaziun, dretg, contabilitad, administraziun, etc. èn tematicas tgiradas dals Servetschs da support.

STRATEGISCHE AUSRICHTUNG

«Alle RätoromanInnen sprechen Romanisch und geben die Sprache an die nächsten Generationen weiter.»

Zur Erfüllung dieser Vision hat sich die Lia Rumantscha verschiedene Ziele gesetzt. Zum einen fokussiert sie sich selbst: Sie will zu einer einzigen Lia Rumantscha zusammenwachsen. Vor allem richtet sie aber ihre Aufmerksamkeit gegen aussen: Sie will für die unterschiedlichsten Lebens- und Kulturbereiche Produkte und Dienstleistungen anbieten, um so ein breites Zielpublikum anzusprechen; sie will eine starke politische Partnerin sein; sie will die Integration anderer Kulturen in die romanische Kultur fördern; sie will einen gemeinsamen Weg für die Standardsprache Rumantsch Grischun und die fünf verschiedenen Idiome finden.

Bei der Verfolgung dieser Ziele will die Lia Rumantscha ihrer Philosophie treu bleiben: die vorhandenen Kompetenzen der Romanischsprechenden zusammenführen und ihre Unterstützung anbieten.

Vier Basisprozesse (Management, Allgemeine Aktivitäten, thematische Abteilungen, Supportdienste) bilden das Gründgerüst der Organisation. Dieses ist nochmals in sechs Hauptprozesse aufgegliedert:

- Das Management – unter das vor allem die Aufgaben und die Arbeit des Vorstandes und der Direktion fallen.
- Die Allgemeinen Aktivitäten – wozu die Sensibilisierung aller RätoromanInnen für den Wert der romanischen Sprache gehört.
- Die Angewandte Linguistik – welche die gesprochene, sowie die geschriebene Sprache fördert, indem sie linguistische Instrumente zur Verfügung stellt und Übersetzungen, Lektorate und sprachliche Beratungen anbietet.
- Die Abteilung Bildung – welche als Anlaufstelle für alle Fragen im Zusammenhang mit der zwei- und mehrsprachigen Erziehung, sowie der Sprachförderung auf allen Altersstufen dient.
- Die Abteilung Kunst und Kultur – in der alle kulturellen Anlässe mit romanischem Charakter zusammenlaufen und welche zudem neue romanische Kinder- und Jugendliteratur zur Verfügung stellt.
- Die Supportdienste – welche für die allgemeine Koordination aller Aktivitäten der Lia Rumantscha zuständig sind.

RAPPORTS DA LAVUR PARTIZIUNS

ACTIVITADS GENERALAS

Mario Pult
Collavuratur regional
«Dovra il rumantsch a moda simpatica e betg fanatica!»

Situaziun

Las regiuns turisticas sco l'Engiadina'Ota, ma era vischnancas da center sco Scuol en l'Engiadina Bassa han da s'engaschar fitg ferm per mantegnair la lingua rumantscha. L'erosiun da quella è latent, ma constanta. Ultra da l'integraziun da persunas da lingua tudestga, è uss era quella da persunas da lingua portugaisa daventada in champ impurtant. Il rumantsch en il Grischun Central è fermamain sut pressiun, surtut en la Val Schons e la Val d'Alvra. Quai ha da far d'ina vart cun il pitschen dumber da RumantschAs e da l'autra vart era cun lur tenuta plitost passiva: per gronda part manca il spiert rumantsch cunzunt era tar las Rumantschas ed ils Rumantschs sez. Ultra da quai difficulteschan fusiuns da vischnancas e midadas da la lingua uffiziala (dal rumantsch al tudestg) la promoziun dal rumantsch.

Sfidas

1. Promover la schientscha per il rumantsch en la regiun.
2. Render attentas las vischnancas, instituziuns e societads a lur responsabladad per la lingua rumantscha e las intimar d'al duvra activamain.
3. Francar il rumantsch en las scolas ed en ils cumins politics en il context da las fusiuns actualas.

Strategia/finamiras

1. Ils accents avain nus mess sin la convivenza e l'integraziun. Nus vulain daventar ina partenaria cumpetenta per tuttas dumondas da l'integraziun linguistica e sociala.

2. Nus vulain sviluppar ina rait da multiplicaturAs en las vischnancas rumantschas per avair meglier access a las Rumantschas ed als Rumantschs e per pudair satisfar meglier als basegns individuals.

Terms impurtants 2009

- Avegnir dal rumantsch en Sutselva – ina sairada d'infurmaziun e tschintg lavuratori cun participantAs da la Val Schons e conturn. La finamira è dad activar ina rait da multiplicaturAs e d'elavurar in program d'activitads regionalas per ils onns 2010 fin 2015.
- Differentas scuntradas da giugar per famiglias en Sutselva.
- Inscunters e tgira da contact cun ils cussegladers da vischnancas dal chantun Grischun areguard las fusiuns futuras. La finamira è ina collavuraziun activa tranter ils cussegladers da vischnancas e la Lia Rumantscha areguard l'integraziun dal rumantsch.
- Accompaniment per realisar la nova plattafurma d'internet da las uniuns da giuventetgna «surmeir.ch».
- Pledpiera – la concurrenza da scriver per uffants e giuvenils da 10 fin 30 onns da l'Engiadina e da la Val Müstair: 8avla ediziun 2009, premiaziun 2010.
- La concurrenza da scriver «Plema d'aur» è vegnida organisada per la 14avla giada. 216 texts han speculà sin la plema e 14 paginas d'internet avessan gi mustgas da la «Miur romantscha».
- Istorgias, cafés e biscutins – realisà ensemen cun l'Uniuon dals Grischs pliras occurrenzas en il Chesin Manella a Schlarigna.
- Inscunter da las organizaziuns culturalas en l'Engiadina per eruir ils basegns areguard la purschida, la coordinaziun, il marketing, la preschientscha cuminaivla (p.ex. website), il barat d'ideas (cuntinuescha).
- Sin iniziativa e sut la direcziun da la Lia Rumantscha ha la gruppa da convivenza (PGI, WV, SAP, igc) inizià differents projects. En collavuraziun cun ils Museums Grischuns èn vegnidas organisadas visitas vicendai-vlas d'exposiziuns da scolaras e scolaras. En buna accoglientscha han ils responsabels discutà cun l'Uffizi da cultura dal Grischun davart l'engaschament chantunal a favur da la convivenza grischuna. Da la gruppa da lavur deriva era l'idea per la festa finala da las occurrenzas 90 onns Lia Rumantscha. Differents projects èn en prepara-ziun e vegnan realisads il 2010/11.

Facit

En il Grischun Central resta la situaziun difficila. Il motiv èn las grondas midadas da structuradas politicas e da scola, sco era la digren da la populaziun rumantscha. L'onn 2009 è stà l'onn da las midadas en il center a Zernez. Duri Denoth ed Alexander Mischol han bandunà la Lia Rumantscha. Sco nov collavuratur ha la Lia Rumantscha engaschà Mario Pult. La nova repartiziun da las incumbensas porta d'ina vart avantatgs. Tematicamain ha la Lia Rumantscha oz in'invista cumplessiva en quels champs e po nizzegiar meglier resursas e sinergias. Da l'autra vart manca pli e pli il temps per incumbensas centralas. La reducziun da plazzas da lavur ha p.ex. consequenzas negativas per la lavur regionala en Surselva.

ALLGEMEINE AKTIVITÄTEN

In den touristischen Regionen und Kernzonen des Engadins sind grosse Anstrengungen nötig, um das Romanische zu erhalten. Neben der Integration der deutschsprachigen Bevölkerung, ist auch die Integration der portugiesischsprachigen Personen zu einem wichtigen Aufgabenbereich geworden. In Mittelbünden gerät das Romanische ebenfalls stark unter Druck. Unter anderem erschweren auch Gemeindefusionen und Änderungen der Amtssprache die Förderung des Romanischen.

Die Hauptziele der Lia Rumantscha im Berichtsjahr: Das Bewusstsein für die romanische Sprache in der Region fördern; Gemeinden, Institutionen und Vereine auf ihre Verantwortung für die romanische Sprache aufmerksam machen; das Romanische in den Schulen und – im Hinblick auf Fusionen – in den Gemeinden verankern; attraktives Unterrichtsmaterial für die soziokulturelle Integration der portugiesischsprachigen Bevölkerung erarbeiten.

Die Lia Rumantscha will eine kompetente Partnerin für alle sprachlichen und sozialen Integrationsfragen werden sowie ein Netz von MultiplikatorInnen aufbauen, um den individuellen Bedürfnissen der RätoromanInnen besser Rechnung tragen zu können.

Im 2009 hat die Lia Rumantscha u.a. eine Infoveranstaltung und fünf Workshops mit TeilnehmerInnen des Schams und Umgebung organisiert, mit dem Ziel, MultiplikatorInnen (einheimische Personen, die als Bindeglied zwischen der Lia Rumantscha und der Bevölkerung fungieren) zu finden und ein Aktivitätenprogramm festzulegen. Sie hat Spielabende für Familien in der Sutselva durchgeführt, mit den kantonalen Gemeindeberatern über sprachliche Themen bei künftigen Gemeindefusionen diskutiert, die Jugendvereine des Surmeir bei der Realisierung einer neuen Internetplattform begleitet sowie im Engadin und in der Surselva einen Schreibwettbewerb für Jugendliche durchgeführt.

LINGUISTICA APPLITGADA

Anna-Alice Dazzi Gross
Manadra Linguistica
Applitgada

«La lingua è la funtauna da tut las malchapientschas.»

Strategia/finamiras

La Linguistica Applitgada da la Lia Rumantscha è in center da cumpetenza e da servetschs linguistics rumantschs per ils pli differents partenaris externs ed interns: Rumantschas e Rumantschs en il Grischun ed en la diaspora, persunas d'altres linguas, clients, instituziuns ed organizaziuns, las autras partiziuns ed ils centers regionalis da la Lia Rumantscha.

Situaziun

La Lia Rumantscha metta a disposiziun differents instruments linguistics per discurre e scriver bain rumantsch. Ella gida, sustegna, accompogna e promova firmas, instituziuns e privats da duvrar il rumantsch en differents situaziuns comunicativas. La Lia Rumantscha s'engascha da scolar e schlargiar la rait da persunas cun bunas cumpetenzas linguisticas en differents champs.

Sfidas

Las sfidas il 2009 èn stadas d'exequir la gronda quantad d'incumbensas linguisticas externas ed internas cun il personal stabel e liber a disposiziun, la coordinaziun optimala da las differents incumbensas dal Servetsch linguistic e dal Servetsch da translaziuns, ina buna comunicaziun cun noss partenaris e clients e da motivar il personal linguistic per novs pensums da la Linguistica Applitgada entaifer la Lia Rumantscha.

Terms impurtants 2009

Incumbensas linguisticas

Actualisaziun permanenta dal Pledari Grond (PG) online «www.pledarigrond.ch», la banca da datas linguistica da la Lia Rumantscha, surtut en connex cun la creaziun ed elavuraziun da differents publicaziuns e novs meds d'instrucziun, ma er en contact e tenor basegn dals numerus e pli differents utilisaders dal PG online. Nus avain endatà en media ca. 4-8 novs pleds mintga di, avain però era fatg bleras correcturas e cumpletaziuns ed avain uschia optimà cuntinadamain las endataziuns existentas. Il PG

na sa sviluppa damai betg mo quantitativamain, ma surtut era qualitativamain. La fin da l'onn 2009 cumpigliava il PG online radund 210'500 endataziuns.

- Emprimas evaluaziuns per in nov program dal PG online en vista a la creaziun d'ina plattafurma linguistica Lia Rumantscha.

- Elavuraziun d'in Glossari per pasternarias tudestg-sur-silvan-rumantsch grischun, en collavuraziun cun la Surselva Romantscha e la gruppa viro (visiun romantscha) per promover il diever dal rumantsch en l'economia.

- Redacziun dal Dicziunari Explorer da Langenscheidt (project Lia Rumantscha e chantun GR). Già terminà è ina 1. redacziun da la part tud.-rum. A-Z. Cuntinuaaziun dal project 2009: endataziun da quella part en il program d'ediziun Epic, 1. redacziun part rum.-tud., bustabs A-N, elavuraziun da differents annexas, concept per fanestras d'infurmaziun.

- Execuziun da differents incumbensas per il chantun GR: finiziun lectorat Alerts (nov med da lingua per la 3.cl.) e dad Uman ed ambient II, lectorat Scuverta (med da lingua per la 4.cl.).

- Translaziun e lectorat dal project MS Office 2007 rumantsch (per incumbensa da Microsoft).

- Accompagnament linguistic dals projects Wikipedia rumantsch, Mozilla Firefox ed Open Office rumantsch.

- Accompagnament linguistic da la redacziun da la gasetta giuvna Punts.

Lavur d'infurmaziun e comunicaziun linguistica

- Infurmaziuns linguisticas a dumondas entradas sur il Pledari Grond online: min. 30 infurmaziuns/mais (p.ex. fanadur/avust) e max. passa 200/mais (p.ex. mars), en total ca. 800 infurmaziuns electronicas/onn.

- Infurmaziuns linguisticas e linguistic-culturalas entradas per e-mail sur l'adressa da la Lia Rumantscha: en total ca. 400.

- Infurmaziuns en furma da referats, intervistas, curs, lavuratori e per telefon davart dumondas linguisticas e linguistic-culturalas per ils pli differents clients e partenaris: radund 30 (exclusiv telefons).

Translaziuns, lectorats, correctorats e redacziun

- Translaziuns, lectorats, correctorats e redacziun da numerus texts e products stampads ed electronics per incumbensa dals pli differents incumbensaders. Nus avain translata il 2009 en total radund 1'200 paginas A4 e lavurà passa 600 uras per lectorats.

Translaziuns e lectorats pli gronds

- Lectorat dal jeu Trivial Pursuit per sairadas da jeu organisadas da la Lia Rumantscha
- Guid dals utschels en Svizra, ediziun da la Staziun ornitologica svizra
- La Confederaziun en furma concisa 2009, publicaziun da la Chanzlia federala
- idée suisse, revista trimestriala da la SRG SSR idée suisse
- Paraplegia, revista trimestriala da la Fundaziun svizra per paraplegichers
- www.graubuenden-reformiert.ch, website da la Baselia refurmada

Infurmaziun e cussegliaziun da clients e partenaris

- Infurmaziun e cussegliaziun da clients e partenaris externs ed interns davart dumondas da translaziun e lectorats (infurmaziuns e scleriments davart tariffas, offertas, propostas per in diever creativ dal rumantsch en projects interns ed externs sco er en publicaziuns da tut gener, etc.).

Facit

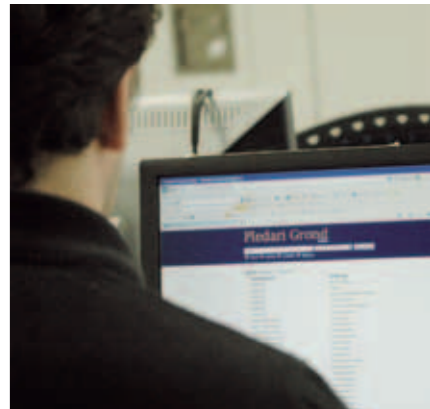
Las incumbensas da projects interns ed externs avain nus pudì exequir tenor plan da lavur. Ils contacts e la comunicaziun cun noss partenaris, clients ed utilisaders dals products linguistics, ma era cun noss collavurators libers èn buns, duain però anc vegnir intensivitgads.

La recrutaziun da personal linguistic competent resta in'incumbensa e sfida permanenta.

ANGEWANDTE LINGUISTIK

Die Linguistica Applitgada (LA) / Angewandte Linguistik der Lia Rumantscha ist ein sprachliches Kompetenz- und Dienstleistungszentrum für die verschiedensten internen und externen Partner. Sie stellt linguistische Instrumente zur Verfügung und unterstützt Firmen und Private bei sprachlichen Fragen. Zu den wichtigsten Aktivitäten im Berichtsjahr zählen: Die permanente Aktualisierung und Optimierung der linguistischen Online-Datenbank Pledari Grond (Ende 2009 umfasste die Datenbank rund 210'500 Einträge); die Redaktion der romanischen Ausgabe des Langenscheidt-Wörterbuchs Explorer; Lektorate von Sprachlehrmitteln im Auftrag des Kantons Graubünden und linguistische Begleitungen verschiedener Projekte und Produkte (Wikipedia, Mozilla Firefox, Open Office, Jugendzeitschrift Punts). Auch im 2009 vermittelte die Linguistica Applitgada wiederum zahlreiche sprachliche und linguistisch-kulturelle Informationen via E-Mail und Telefon sowie anlässlich von Referaten, Interviews, Kursen und Workshops.

Ein weiterer Aufgabenbereich der Linguistica Applitgada umfasst Übersetzungen, Lektorate, Korrekturen und Redaktionsarbeiten im Auftrag verschiedenster Kunden (im Berichtsjahr wurden insgesamt rund 1'200 A4-Seiten übersetzt und mehr als 600 Stunden Texte lektoriert). Überdies sind von der Linguistica Applitgada auch immer wieder kreative Vorschläge für den Gebrauch des Romanischen gefragt.

FURMAZIUN

**Martin Mathiuet
Manader Furmaziun**
«La furmaziun è il pli grond
plazzal da la Svizra.»

Strategia/finamiras

Per cuntanscher soluziuns cun persistenza e success analisain, planisain e realisain nus nossas activitads en collavuraziun cordiala e constructiva cun noss partenaris. I para impurtant da tschertgar soluziuns adequatas e praticablas che vegnan purtadas dals pertutgads. Quai pretenda ch'ins respectia las situaziuns differentas da noss partenaris.

Situaziun

En il sectur scolaziun e furmaziun è enorm bler en moviment. Era suenter il naufragi da HARMOS restan bleras dumondas actualas: plan d'instrucziun 21, integraziun, examens d'admissiun als gimnasis, stgalim da basa, rumantsch sin il stgalim secundar II, professuras rumantschas, etc.

En discussiun è surtut la revisiun da la lescha da scola, systems per garantir la qualitad, il rumantsch grischun en scola e las consequenzas, las scolas bilinguas, la lingua ed uffants prescolars, la scolina rumantscha a Cuira, etc. Tut en tut ha la partiziun Furmaziun cun las sutspartas scola, integraziun e bilinguitad da sa stentar en in'entira rotscha da champs d'acziun normativs, strategics, operativs ed administrativs.

Sfidas

Las sfidas grondas èn da metter prioritads e da pudair acceptar ch'igl è nunpussivel da satisfar als basegns multifars che stuessan urgentamain vegnir ademplids.

Terms impurtants 2009

Sin plaun politic è la partiziun sa spruvada da metter accents cun

- tematisar la 'Nova gulivaziun da finanzas' (che fiss ida per gronda part en disfavour dals territoris rumantschs);
- prender posiziun en la consultaziun davart la revisiun totala da la lescha da scola;
- metter en discussiun il modus da selecziun per las scolas medias.

Cun satisfacziun avain nus prendì enconuschientscha dal fatg che la Regenza grischuna ha acceptà nossas propostas per ina nova tavla da lecziuns. Quella è stada necessaria en vista a l'introducziun da duas linguas estras en scola primara.

Da la vart strategica avain nus cuntinuà cun la discussiun davart il mantegniment da las scolas pitschnas (www.schulealpin.org) ed intensivà la promoziun dal rumantsch en las scolas a l'ur dal territori linguistic. Uschia èn tut ils uffants da l'emprima e segunda primara da Filisur sa participads a las lecziuns da rumantsch dals scolars da Bravuogn. Cun ferm sustegn da l'Acziun Romantscha e da la vischnanca burgaisa da Domat avain nus rut il glatsch per las discussiuns per ina scola bilingua. En pli han ins pudì spendrar la scola rumantscha da la Muntogna da Schons. Quella è er averta per scolars da Ziràn ed Andeer. La discussiun per in nov med d'instrucziun per emprender rumantsch è vegnida lantschada. La dumonda per in curriculum adequat per l'instrucziun da rumantsch en scola è fatga, ils plans per in portfolio rumantsch vegnan discutads. Da la vart operativa è vegnì lavurà intensivamain a favur d'ina integraziun adequata (ca. 80 curs da rumantsch, curs intensivs e curs da la saira, Piripiri). In project che ha già success è stà il barat tranter las gruppas linguisticas grischunas 'Museum & Scola'. Dentant era Piripiri, in project d'integraziun sociolinguistica en rumantsch per persunas da lingua portugaisa e l'emprim champ per famiglias da la diaspora a Vignogn èn stads in success cumplain. Las manadras da canortas han apprezia la lavur da communicaziun e coordinaziun. Las discussiuns per surdar a la citad da Cuira la scolina rumantscha èn vegnidas intensivadas. Differentas scolas (bilinguas) – Bravuogn, Donat, Domat, Cuira, Glion – èn vegnidas sustegnidas cun pled e cussegl ed a Domat èn vegnidas organisadas sairas d'infurmaziun davart la plivalur da la bilinguitad.

Facit da l'onn

La nova repartiziun da las incumbensas ha purtà avantatgs. Igl è stà pussaivel da survegnir in'invista cumplexiva en las dumondas da la furmaziun, da l'integraziun e da la bilinguitad. Quai know-how pussibilescha da nizzegiar meglier resursas e sinergias.

BILDUNG

Auch nach dem Schiffbruch von HARMOS bleiben verschiedene Fragen aktuell, so etwa der Lehrplan 21, die Aufnahmeprüfungen ans Gymnasium und der Romanischunterricht auf der Sekundarstufe II. In Diskussion sind u.a. nach wie vor die Revision des Schulgesetzes, Rumantsch Grischun in der Schule und die Situation des romanischen Kindergartens in Chur. Die richtige Setzung der Schwerpunkte ist bei der Vielfalt der Fragestellungen und Themen denn auch eine grosse Herausforderung der Mitarbeitenden im Bereich Bildung.

Auf politischer Ebene wurde versucht, Einfluss in Zusammenhang mit dem Neuen Finanzausgleich sowie mit dem Aufnahmeverfahren an die Mittelschulen auszuüben. Zudem akzeptierte die Bündner Regierung Vorschläge für eine neue Lektionentafel.

Erfreulich ist, dass Erst- und Zweitklässler aus Filisur am Romanischunterricht in Bergün teilnehmen und der Romanischunterricht nicht der Schulfusion zum Opfer gefallen ist. In Domat/Ems wurde die Diskussion über eine zweisprachige Schule aufgenommen und am Schamserberg konnte die romanische Schule erhalten werden.

Weitere Highlights sind: Die Durchführung von über 80 Romanischkursen; Piripiri (ein Projekt zur Integration portugiesischsprachiger Personen im Oberengadin); ein Lager in Vignogn für Familien aus der romanischen Diaspora; ein Klassenaustausch über die Bündner Sprachregionen hinweg im Rahmen des Projekts 'Museum & Schule'; umfassende Unterstützung von Schulen in Sprachgrenzgemeinden; Organisation von Informationsabenden über die Bedeutung der Zweisprachigkeit.

ART E CULTURA

Andreas Gabriel
Manader Art e Cultura
«La cultura è la mamma da noss'identità. E noss'identità è il fiu che mantegna nossa lingua.»

Strategia/finamiras

1. Program da cultura: La Lia Rumantscha sustegna artistas ed artists giuvens che fan projects da cultura cun cuntegns rumantschs durant l'entir process da l'elavuraziun da lur project. Plinavant è la Lia Rumantscha en contact cun organizaziuns che preschentan occurrenz culturalas rumantschas per barattar cuntegns. Uschia nascha in barat cultural sur ils cunfins idiomats e regional ora. Las activitads da giubileum «90 onns Lia Rumantscha» èn stadas en il center da las occurrenz culturalas 2009.
2. Transit Tamangur: Mantegnair las valurs da la lingua e cultura – quai po e vul mo tgi ch'enconuscha ellas. Sut il titel «Transit Tamangur» vul la Lia Rumantscha transportar (Transit) valurs genuinas (Tamangur) en il temp odiern. L'idea è da clamar en memoria las valurs ed ils mitus che han in'influenza sin l'identità rumantscha ed als tematisar cun giuven e vegl, e quai senza ideologias e declamaziuns pateticas. Il 2009 ha cumenzà la rimnada dals cuntegns che vegnan preschentads pli tard en pliras occurrenz ed en in'ediziun accompagnanta.
3. Ediziuns: La Lia Rumantscha edescha mintg'onni cudeschs e portatuns en ils idioms ed en rumantsch grischun. Las ediziuns èn destinadas per uffants e giuvenils e servan tant per la scola, sco era per il temp liber. Ina finamira centrala da l'onn 2009 sin il champ da la litteratura e da las ediziuns è stada la fundaziun da la Chasa Editura Rumantscha.

Situaziun

Las activitads sin il champ da la cultura rumantscha èn multifaras e vastas. Bleras personas s'engaschan a favur da la cultura ed èn participadas en projects da cultura cun cuntegns rumantschs. Quai è ina gronda schanza per il rumantsch, cunquai che la cultura rinforza l'identità rumantscha. L'actività culturala po dentant sulettamain esser persistenta, sch'ella succeda en ina convivenza activa da las linguas e culturas.

Sfidas

- Chatter projects-clav ed organizaziuns sco partenarias per metter en moviment in barat da las purschidas culturalas sur ils cunfins idiomats e regional ora.
- Far attent a l'impurtanza da la convivenza da las linguas e culturas en il Grischun e sin plaun naziunal.
- Fundar la Chasa Editura Rumantscha e segirar la finanziaziun per la fasa iniziala da trais onns.

Terms impurtants 2009

Avertura da las activitads da giubileum «90 onns Lia Rumantscha»

L'avertura dals 24 d'october 2009 a Savognin ha dà l'entschatta ad ina retscha da 50 occurrenz che duran fin l'october 2010 e duain demussar la plivalur da la diversità culturala. La finamira è ina convivenza pli activa da las linguas e culturas.

Fundaziun da la Chasa Editura Rumantscha

En collavuraziun cun la Fundaziun svizra per la cultura Pro Helvetia ed il chantun Grischun è vegnida fundada l'avust 2009 sut l'egida da la Lia Rumantscha la Chasa Editura Rumantscha S.r.l. Tant Pro Helvetia, il chantun Grischun sco era la Lia Rumantscha sustegnan quest project durant ina fasa da svilup da trais onns cun ina contribuziun da mintgamai CHF 60'000.- per organizaziun ed onn. La societad cun responsabladad limitada ha ina structura autonoma, per che decisiuns davart il cuntegn na sajan betg dependentas da la politica linguistica e culturala. La nova chasa editura vul promover la litteratura rumantscha cun metter a disposiziun servetschs d'ediziun professiunals e cun producir belletristica, cudeschs temats e products da medias parentadas, sco per exempel cudeschs auditivs. Ella vegn ad edir – tut tenor ils manuscrits inoltrads – publicaziuns en ils idioms ed en rumantsch grischun. Igl è previs d'edir titels d'auta qualitat, en furma da novas publicaziuns litteraras, antologias e reediziuns da classichers exausts. Anita Decurtins-Capaul, che cumenza ses uffizi il schaner 2010, è l'emprima manadra da la chasa editura.

Ediziuns per uffants e giuvenils 2009 da la Lia Rumantscha:

Cudeschs

- Stgalim aut: «Puspè nagins raps» (rg)
Stgalim mesaun: «Il ravgialet» (rg, puter, sursilvan)
Scolina/stgalim bass: «Zinia» (sutsilvan/tudestg)
Scolina/stgalim bass: «Pauli grond – Pauli pitschen» (rg)

Discs (en collavuraziun cun Radio e Televisiun Rumantscha)

- Disc cumpact dubel: «La strietta» (rg)
Disc cumpact: «La stria dals dents marschs» (rg)

Divers

Gieu da cartas: «Pocket quiz» (sutsilvan)

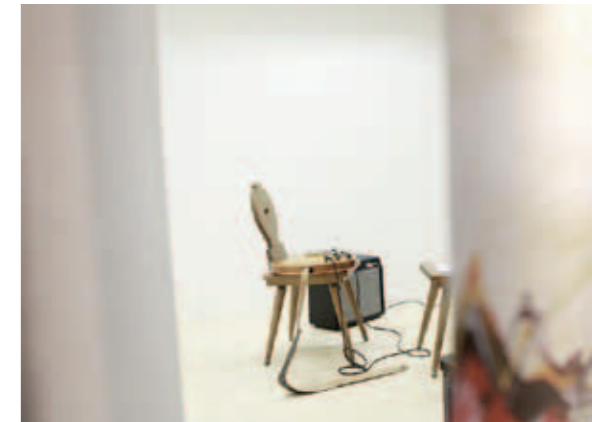
I surpassa l'intent e las pussaivladads da quest rapport dad enumerar tut ils projects realisads e las ediziuns cumparidas l'onn 2009. Represchentond tut las acziuns saja numnada in'occurrenza:

Peider Lansel: poet randulin – rumantsch paschiunà. Dieta a Sent

Ils 27 da zercladur 2009 ha organisà la Grotta da cultura en collavuraziun cun la Lia Rumantscha e Rico Valär ina dieta a Sent deditgada a Peider Lansel. Il di ha cumenzà cun in bainvegni dad Ida Zisler e trais referats da Clà Riatsch, Renata Coray e Rico Valär. Durant l'entir di han ins pudì visitar en la Grotta da cultura in'exposiziun da fotografias istoricas e registraziuns da chanzuns popularas ord il relasch da Peider Lansel. Il suentermezdi hai dà ina guida tematica tras vischnanca cun Cla Sarott, Cla Rauch e Claudio Vital. Silsunter è seguida ina discussiun publica cun Chasper Pult davart las regurdientschas persunalas dals Sentiners a Peider Lansel, als randulins da Sent, a l'encre-schadetgna, a l'ir e turnar dals Engiadinais. Tranteren hai dà prelecziuns da poesias da Peider Lansel cun Gianna Bettina Gritti, Rut Plouda e Mario Pult. www.peiderlansel.ch

Facit da l'onn

Il 2009 è stà in onn da vasta actività culturala. La Lia Rumantscha vul metter en moviment in barat da cultura e promover la convivenza. L'entschatta è gartegiada, la via è dentant anc lunga. Persuenter è terminà in auter tema che ha occupà il moviment rumantsch dapi decennis: la lavur litterara rumantscha vegn puspè sustegnida a moda professiunala – grazia a la Chasa Editura Rumantscha, in project communabel da Pro Helvetia, dal chantun Grischun e da la Lia Rumantscha.

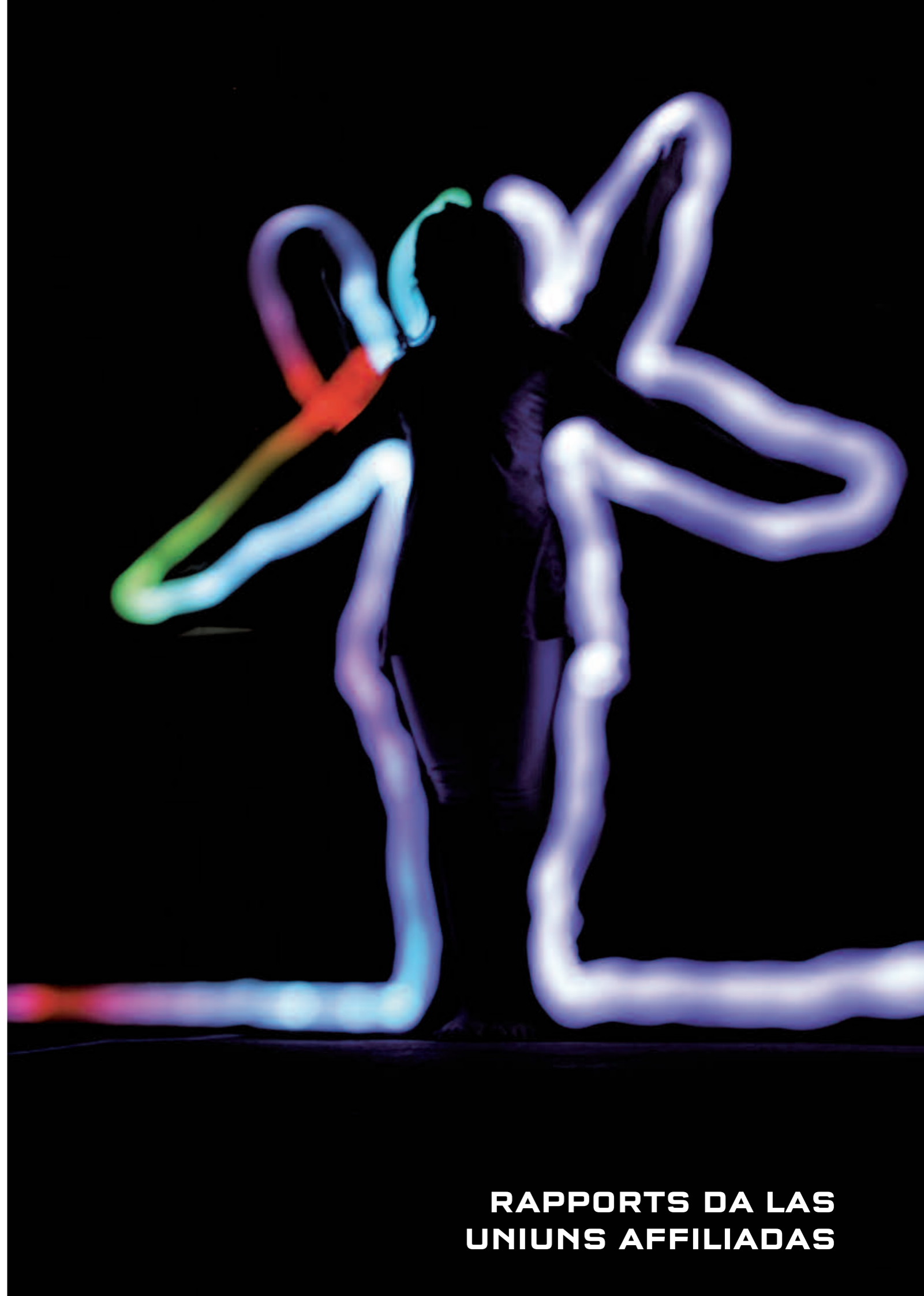

KUNST UND KULTUR

Dieser Bereich unterstützt junge Kulturschaffende während des gesamten Prozesses, von der Projektidee bis zur Realisierung. Dank der Zusammenarbeit mit Kulturhäusern und -organisationen, die romanische Programme präsentieren, fördert die Lia Rumantscha einen kulturellen Austausch über die idiomatischen und regionalen Grenzen hinweg. Mit ihrem Projekt «Transit Tamangur», dessen Ziel es ist, genuine Werte auf zeitgenössische Art und Weise zu präsentieren und diskutieren, möchte die Lia Rumantscha Vorstellungen und Mythen, welche die romanische Identität prägen, in Erinnerung rufen. 2010/11 werden mehrere Veranstaltungen zu diesem Thema organisiert und es erscheint zudem eine Begleitpublikation.

Ein wichtiger Meilenstein im Bereich der Literatur stellt die Gründung eines romanischen Verlags, der «Chasa Editura Rumantscha», dar, welcher die Lia Rumantscha zusammen mit Pro Helvetia und dem Kanton Graubünden realisieren konnte. Während einer dreijährigen Aufbauphase unterstützen die drei Partner das Projekt mit je CHF 60'000.- pro Organisation und Jahr. Der neue Verlag bezweckt die Förderung romanischer Literatur durch die Bereitstellung von professionellen Verlagsdienstleistungen und die Produktion von Belletristik, Sachbüchern und verwandten Medienprodukten.

Im Berichtsjahr fand überdies der Auftakt zu den 50 Veranstaltungen rund um das 90-Jahr-Jubiläum der Lia Rumantscha statt, welche noch bis zum Oktober 2010 dauern und mit einem Fest der Sprachgemeinschaften Graubündens zu Ende gehen. Im Bereich Editionen konnten wiederum mehrere Bücher für Kinder und Jugendliche sowie CDs und ein Kartenspiel realisiert werden.

**RAPPORTS DA LAS
UNIUNS AFFILIADAS**

Situaziun

La midada dils examens d'admissiun ei succedida igl onn vargau, las consequenzas ein denton semussadas pér uonn. Sco spitzgau ein talas meins positivas pil romontsch. El consorzi da scola da Glion han mo paucs scolars dils vitgs romontschs eligi romontsch sco rom d'examens. Ils scolars prefereschan il tudestg e vulan semesirar cun lur conscolars monolingus. Igl ei evident ch'il romontsch vegn smaccaus a cantun el futur, sche l'instrucziun da tudestg pretenda dapli engaschi e tutta concentraziun. Era han ils responsabels per las midadas munchentau da risguardar ils absolvents da scolas bilinguas. Tals ston en examens d'admissiun sedecider per in u l'auter lungatg, schegie ch'els han giu ni en romontsch ni en tudestg ina scolaziun equivalenta a lur conscolars romontschs ni tudestgs. Secapescha che l'attracziun da scolas bilinguas piarda, sche las leschas da nies cantun triling discrimineschan e mettan pals ellas rodas.

Sligiazions / realisaziun / acziun

Sin giavisch dalla Lia Rumantscha, dallas uniuns regiunales e dallas conferenzas romontschas ha il Cantun desistiu da strihar lecziuns da romontsch e tudestg en favur digl engles. Cun forzas unidas essan nus vegni da perschader che la reducziun dil romontsch en scola primara seigi inacceptabla.

Instrucziun da romontsch a Domat

Cun sustegn dalla Acziun Romantscha, dil Cumin burgheis e dalla Surselva Romantscha ha la Lia Rumantscha proponiu al cussegl da scola da Domat ina varianta da scola bilingua per garantir a tut ils Romontschs – e secapescha era als Tudestgs – ina scolaziun da romontsch innovativa. In questunari ha mussau che la gronda part dalla populaziun giavisch era vinavon in'instrucziun da romontsch. Las differentas variantas da scolaziun romantscha ein sinquei vegnidas discutadas. Las autoritads ein denton sedecididas da cuntinuar pil mument cun in'instrucziun minimala da romontsch. Zuar vegn l'introducziun d'ina scola bilingua perseguitada vinavon e discuors cun autoritads ein instradai, ei va denton vess da contonscher ina midada e miglier. Igl ei adina puspei impressiunont da veser contas stentas che las vischnauncas monolinguas egl exterior fan per porscher scolas bilinguas e tgei success ch'ellas han. Leu nua ch'ina purschida bilingua fuss pli che mo naturala e pusseivla era senza grond striegn, para igl interess dallas autoritads responsablas meinsvart

Suprastanza

Presidenta Annalisa Cathomas, Glion
Co-president Rino Darms, Cuera
Ursin Lutz, Cuera
Margrit Darms, Schnaus

buca gronds avunda. Cun igl avantatg da nossa situaziun linguistica havessen nus il potenzial d'esser ils pioniers svizzers.

SENTUPADA DA CAUVITGS

Duront nossa sentupada da cauvitgs essan nus sefatschentai culla damonda da fusiuns da vischnauncas e lur consequenzas pil romontsch. Surtut en fusiuns futuras da vischnauncas tudestgas cun vischnauncas romontschas savess ei dar discussiuns pli hanadas. Leu eis ei impurtont d'iniziar la discussiun naven dall'entschatta. Ultra da quei han ils cauvitgs exprimiu ch'ina capientscha passiva dil romontsch seigi indispensabla per persunas che lessen prender influenza en fatgs politics da vischnauncas romontschas.

Ediziun da «NIES TSCHESPET 75»

Plein entusiassem essan nus i alla tscherca dil pli bi plaid romontsch ed havein anflau 94 declaraziuns d'amur a plaids romontschs en tuts idioms e da persunas digl entir intschess romontsch. L'ediziun cun il tetel ‚Miu pli bi plaid romontsch‘ ei vegnida presentada a caschun dils Dis da literatura a Domat. Suenter las discussiuns politics intensivas, che han buc adina purtau il success giavischau, eis ei stau engrazieivel da saver presentar in product concret, nua che las stentas ein visiblas e la lavur ha purtau fretg.

Facit

Malgrad quels bials muments da cumpignia, restan las prognosas pil futur dil romontsch malguessas. Schi ditg che la lescha da lungatgs vegn buc applicada a moda transparenta e logica, ha ei num da batter per fatgs evidents che havessen da principi dad esser reglai en in cantun triling. Ei tonscha denton buca da sefidar dalla politica e da schar ir sco ei va. Mintgin sto esser attents, reagir e promover, seigi quei cun iniziativa, propostas, ideas, denton cunzun cun applicar il romontsch en tuttas domenas pusseivlas. Impurtont eis ei da realisar che nus promovin il romontsch buca mo per motivs folcloristics. Nus stuein vegnir pli pertscharts da quei scazi ch'ei mess a nus en tgina, da quei avantatg che nus havein. En quei senn giavischel jeu alla Romantschia dapli luschezia e ch'il slogan 'Tgi che sa rumantsch sa dapli' resti buca mo reclama beinvulenta, mobein che siu cuntegn formeschi e laschi reger quella perschasiun en nos patratgs, discuors ed en nies agir.

Ursin Fetz, Domat
Vigeli Jacomet, Sedrun
Erwin Vincenz, Vella

Cur chi boffa il vent, schi tschertadüns fabrican repars ed oters muglins da vent, quai ans disch ün vegl proverb. Nossa deviza es: eir scha'ls bofs crüjs sdarlossan la bos-cha da Tamangur, schi cun fabricar mürs nu gnina da proteger nossa lingua rumantscha. Fabricchain dimena muglins da vent e train a nüz l'energia chi'ns spordschan.

Finamiras

Nossas finamiras per l'on 2009 d'eiran da tscherchar üna via per schoglier la problematica dal rumantsch grischun in scoula, d'ans occupar da la sporta da la matura bilingua illas scoulas medias d'Engiadina, da promover l'assimilaziun dad uffants e creschüts na rumantschs, da prodüer üna dvd cun istorgias per uffants, d'edir e vender cudeschs ed otras medias, d'organisar arrandschamaints culturals i'l Chesin Manella e sco punct culminant il Grond Bal Ladin.

Situaziun

In terra ladina dependa la situaziun linguistica fich ferm dal turissem. E quia s'haja constatà dürant l'ultim temp ün fenomen interessant: vi e daplü glied dal Portugal riva cun lur famiglias in Engiadina per lavurar i'l turissem. Els imprendan svelte e bain rumantsch e sustegnan uschè la lingua rumantscha, surtuot in singulas classas cun fin ün quart scolars portugais. Damaja train a nüz il vent chi fa ir noss muglins. No vain nair dabsögn. In Engiadin'Ota daja annadas chi cumainzan la scoula cun be 20% dals uffants chi discuorran rumantsch.

Sfidas

Il plü grond rumpatesta ha dat il «rumantsch grischun in scoula». Las scoulas da la Val Müstair han introdüt cun success il rumantsch grischun. In Engiadin'Ota cun üna minorità da scolars da lingua rumantscha e cun scoulas bilinguas vess quel proceder significhà la mort da la scoula rumantscha. Per restar pro l'instrucziun da puter o vallader mancan pero cul temp ils mezs d'instrucziun i'ls idioms.

Suprastanza

Presidenta	Maria Sedláček, Sent
Vicepresident e chaschier	Riet Ganzoni, Samedan
Actuar	Men Janett, Ardez
Assessura Mariachatrina	Gisep Hofmann, Scuol
Assessur	Jon Candrian, Zuoz
Redacziun dal Chalender Ladin	Claudia e Pol Clo Nicolay-Nuotclà, Bever (a partir da l'onn 2010 Sidonia e Göri Klainguti)
Redacziun Dun da Nadal	Natalia Lehner-Schwiter, Ftan
	Antonella Stecher-Castellani, Scuol
Chesin Manella	Claudia e Pol Clo Nicolay-Nuotclà, Bever

Realisaziun

Sün iniziativa e cun sustegn da l'Uniun dals Grischs ha üna gruppa da mediaziun cun rapreschantants dal departamaint d'educaziun e da la magistraglia ladina elavurà il seguaint concept: Las scoulas d'Engiadina introdüan sün basa facultativa il rumantsch grischun da maniera passiva da la quarta classa primara amunt. Il chantun permetta e finanziescha la traducziun i'ls idioms da parts definidas da la magistraglia ladina da mezs d'instrucziun edits in rumantsch grischun. Quist es üna soluziun cuntantaivla per tuots chi ha chattà grond'acceptanza a la radunanza generala da la magistraglia ladina. Ediziunas novas: L'on 2009 vaina das-chü festagiar l'anniversari da 100 ons tant per nos Chalender Ladin sco eir pel Dun da Nadal chi sun grazia als bun redactuors amo giuvens e frais-chs. No vain preschantà la Chasa Paterna nr. 128 «Illa sumbriva da la glüm» cun texts dal scriptur barmör Clo Duri Bezzola ed il cudesch «Lumbard» cun raquints da Jaques Guidon. Ün ulteriur grond sömmi es gnü accumul cun nossa prüma dvd in puter «Las pü bellas fablas dal muond», edida insembel culla gruppa Linguavisiun. Chesin Manella: Sper arrandschamaints culturals, caffès da suspürs, la vendita da cudeschs vegnan sports davomezdis da conversaziun per glied chi impreda rumantsch. Grond Bal Ladin: Quai es natüralmaing stat il punct culminant da l'on. Che füss tuot nossa lavur sainza far üna jada üna festada? E quai vaina fat: Ün grond bal da benefiz per artists giuvens cun üna buna tschaina ed üna bella ballada cun musica dals Fränzlis. A mezzanot han novanta ballons d'ajer chod chattà la via sün tschêl pro las stailas per gratular a la Lia Rumantscha pel novantavel anniversari.

Facit

L'on 2009 es stat ün bun on cun blera lavur ma chi ha dat eir blera satisfacziun. Far festa, ballar, nos sömmi accumul da das-chair spordscher a nos uffants las plü bellas fablas dal muond e'l «nuf» rumantsch grischun in scoula chi para da's schoglier. Uossa speraina cha'l vent fetsch'ir inavant las alas dal muglin e'ns detta forza per cuntinuar.

UNIUN RUMANTSCHA GRISCHUN CENTRAL

La radunanza generala 2009 dall'Uniun Rumantscha Grischun Central (URGC) ò gia li igls 01-05-2009 a Donat. Ella ò tracto las tractandas statutaricas (rapport da gestiun, rendachint, program d'activitads, preventiv e las contribuziuns annualas). Ultra da chegl è nia do rapport digls angaschamaints e dallas activitads dalla Lia Rumantscha aint igl Grischun Central.

Suprastanza

Alla suprastanza fon part igl sotsignia scu parsoura, vicepresidente Giacen Mani, actuar Sascha Janutin, cassiera Tina Clopath ed assessoura Zegna Pittet-Dosch. La suprastanza da l'URGC ò salvo quatter sedutas da suprastanza.

Program d'activitads Sulom Grischun Central

La stampa dalla sagonda ediziun digl Sulom Grischun Central è succedeida tar la stampa Casanova Druck SA a Coira. La collaboraziun tranter redacziun e stampa è stada fitg ampernevla. Ins ò pudia profitar da simplificaziuns ainten l'antiera labour. Ultra da chegl è igl antier Sulom stampo cumplettamaint an quatter colours.

Promover igl contact cultural tranter Surmeir e Sutselva

Cun stgaffeur novas estructuras per la Rumantscheia aint igl Grischun Central ègl gio dall'antschatta sto en giaveisch da promover igl contact cultural tranter Surmeir e la Sutselva (p.ex. teater, cant, uniuns da giuventetna). Deplorablamaint ègl betg reuschia d'organisar occurrenzas da tal gener.

Rumantschs a Tusang e conturn

A fundamaint d'en votum a caschung dalla radunanza generala digl 2008 da promover igls Rumantschs a Tusang e conturn, ò la suprastanza formulo chel giaveisch per mangs dalla Lia Rumantscha.

Introduziun rumantsch grischun an scola primara an Sutselva

Las scolas primaras an Surmeir on introduia igl rumantsch grischun an scola. Igls resungs da magistraglia, scolars

e genitours e las experienschas fatgas èn fitg positivas. Igls meds d'instrucziun stgaffias da nov vignan valetos per fitg moderns. Ord chel muteiv ò la suprastanza sottamess alla radunanza generala da tematisar chella tgossa er an Sutselva. Igls amprens contacts on musso tg'ins vot igl ampren lascher eir an vigour igl nov consorzi dalla scola primara dalla Sotselva avant tgi surcarger igl tgar cun l'introduziun digl rumantsch grischun an scola primara.

Recepeir novs commembers

La recepziun da novs commembers è ena fegnameira permanente. Per igl 2009 ègl previa da reglar las contribuziuns annualas dallas vischnancas dalla Sutselva.

Observar igl svilup digl rumantsch an scola

Chegl succeda tant an Sutselva scu er an Val Alvra.

Formular giaveischs e dar impuls a la Lia Rumantscha

Chegl succeda permanentamaintg.

La suprastanza dall'Uniun Rumantscha Grischun Central ò depono igls giaveischs per mangs digl program annual 2010 dalla Lia Rumantscha. Igls contacts tranter suprastanza ed igls collaboratours regiunals on da neir intensivos.

Posts da labour dalla Lia Rumantscha

La suprastanza dall'URGC ò punctuo per mangs dalla Lia Rumantscha da leir mantigneir igls posts da labour decentralis a Savognin e Ziràn.

Angraztg

Concludond igl rapport annual, lessa angraztger agls mies collegAs da suprastanza per l'ampernevla collaboraziun. En cordial paiadia admetta agl caporedacter Francestg Schmid ed alla cumischung digl Sulom Grischun Central. En sincer angraztg admetta a tots igls funcziunaris dall'Uniun Rumantscha Grischun Central ed agls collaboratours regiunals da la Lia Rumantscha aint igl Grischun Central.

Suprastanza

President	Filip Dosch, Cunter
Vicepresidente	Giacen Mani, Donat
Actuar	Sascha Janutin, Marmorera
Cassiera	Tina Clopath, Ziràn
Assessoura	Zegna Pittet-Dosch, Cunter

Suppleants	Plasch Barandun, Veulden Marc Decurtins, Savognin
Revisour	Michael Magnes, Andeer Sandra Baltermia-Guetg, Salouf
Suppleant	Andreas Simeon, Cunter

SOCIETAD RETORUMANTSCHA

Finamiras

En il rendaquint da prest tut las societads, organisaziuns, uniuns e firmas èsi daventà usit da far ina glista da las finamiras annualas e da constatar a la fin quant enavant che quellas èn vegnidas cuntanschidas. Per ina firma sco la Societad Retorumantscha, che ha definì sias incumbensas principalas dapi decennis enlegentaivlamain, pudess il rapport en quest senn daventar fitg curt: il tom 12 dal Dicziunari Rumantsch Grischun stat bain lià sin la curuna da cudeschs a chasa tar las abunentas ed ils abunents ed en las bibliotecas in pau da vaglia, las Annalas èn cumparidas, ed ultra da quai ha la Societad Retorumantscha er anc realisà ina gronda publicaziun durant quest onn e procurà per differents products che han ina stretga relaziun cun la cultura e litteratura rumantscha.

Situaziun e sfidas

Quest onn è la suprastanza s'inscuntrada mo ina giada il mars per tractar las fatschentas statutaras, per prender enconuschientscha dals rapports e per preparar la radunanza generala. Las fatschentas ch'èn stadas da decider tranteren avain nus discutà ed approvà via circularas, quai che ha spargnà il temp ch'ìls suprastants avessan stuì impunder per il viadi a Cuira. Differentas sesidas da lavur ha absolvì ina sutgruppa specifica che tracta dumondas da l'infrastructura EED. A basa da questa lavur è vegnì realisà in studi per sviluppar e cumpletar il sistem en vista a la digitalisaziun da la lavur da redacziun e da la publicaziun dal Dicziunari Rumantsch Grischun. Quel è vegnì sutmest a l'Academia svizra da las ciencias umanas e socialas (ASSUS), e nus avain survegnì signals empermettents che fan speranza che l'institut possia actualizar il sistem cumplainamain ed amplifitgar quel en vista a las exigenzas futuras.

Ils 2 d'october ha la preschentaziun dal cudesch «La juventegna dilg Johannes Barandun/Die Jugendjahre des Johannes Barandun» embellì la radunanza annuala che ha gi lieu a Cuira.

Quella radunanza e l'arranschament cun differentas contribuziuns en connex cun l'autobiografia da Barandun, cumparida il 1864 a Cuira ed ussa publitgada da la Societad Retorumantscha en versiun tudestga, cun il text original rumantsch sin DC e cun commentari, ha attratg in public respectabel.

L'onn 2009 han era gi lieu las elecziuns. Tant il president, sco er ils commembers da la suprastanza ch'èn stads a disposiziun èn vegnids confermads per la perioda dals proxims trais onns. Per Claudia Foppa, ch'è sa retratga, è vegnì tschernì Guido Monn da Sumvitg che abita a Landquart e lavura a Cuira sco informaticher. Er ils revisurs da quint èn vegnids confermads en globo en lur posts. Arnold Spescha ha mess a disposiziun il post sco delegà da la Lia Rumantscha e vegn remplazzà da Gion Lechmann.

Realisaziuns, acziuns e facit

Las activitads ed acziuns vegnan preschentadas detagliadamain en las Annalas 2010.

Nossas relaziuns cun la partiziun da cultura dal chantun Grischun èn fitg amicablas, il sustegn da la ASSUS, che garantescha la finanziaziun dal Dicziunari Rumantsch Grischun, è legraivel e fidà. Deplorablamain n'èsi anc adina betg reussì da francar ina contribuziun pli auta dal Chantun per l'Institut dal Dicziunari Rumantsch Grischun. Nus pudain bain egualisar l'augment mancant, il qual nus spetgain dapi intgins onns e che n'è era quest onn betg vegnì concedì, tras ina contribuziun dal Fond da lottaria, ma nus n'avain anc adina betg pers la speranza ch'el vegnia la finala concedì sco contribuziun ordinaria. Er il sustegn da la Lia Rumantscha, che sa concentrescha, sco quai ch'ins ha communitgà a nus, sin contribuziuns per activitads ord sia vista relevantas, è sa sminuì ad ina summa plitost simbolica. Nossas ediziuns na sa drizzan ni specificamain als giuvenils ni a la gronda massa ni als uffants, mabain ad in public grischun, nazional ed internaziunal cun interess specifics per la cultura rumantscha. La Societad è dentant persvasa che era quai è ina necessitad e sia incumbensa en il senn da nossa istorgia.

Suprastanza

President	Dr. Cristian Collenberg, Cuira
Vicepresidente	Chasper Pult, Pasqual
Cassier	Pierrin Caminada, Cuira Peider Andri Parli, Malix Jost Falett, Bever Dr. Arnold Spescha, Cuira Roman Caviezel, Cuira Dumenic Andry, Zuoz

Esther Krättli, Cuira
Werner Carigiet, Dardin
Dr. Gion Lechmann, Falera
Ursina Saluz, Cuira
Andrea L. Rassel, Kreuzlingen
Ursus Baltermia, Salouf
Renzo Caduff, Villars-sur-Glâne
Guido Monn, Landquart

UNIUN PER LA LITTERATURA RUMANTSCHA

Finamiras

Las finamiras da l'Uniun per la Litteratura Rumantscha èn stadas da realisar in nov numer da la revista «Litteratura», d'organisar in fin dus curs da scriver e da far buns Dis da Litteratura a Domat.

Situaziun

La situaziun finanziaria è pli difficila ch'ìls onns passads. L'atmosfera en l'uniun ed en la suprastanza è buna. La motivaziun da far la lavur è avant maun, ma las resursas da temp èn stgarsas. Nus faschain il meglier or da las pussaivladads che nus avain.

Sfidas

L'Uniun per la Litteratura Rumantscha è stada confruntada en emprima lingia cun las suandantas sfidas: realisar ils projects malgrà la situaziun finanziaria precara, posiziunar da nov l'uniun sper la Chasa Editura Rumantscha e chattar successuras e successurs per ils dus commembers che bandunan la suprastanza.

Soluziuns / realisaziuns / acziuns

Nus avain cuntanschì nossas finamiras, cunzunt quelas sin il nivel dals projects. Nus avain realisà la Litteratura 30 – in experiment che ha sveglià reacziuns fitg differentas. Igl è stà ina gronda satisfacziun da survegnir tants resuns e da sentir che la gliעד mussa interess, vul discutir, s'exprimer ed experimentar. L'experiment cuntinuescha – la tensiun è garantida. En quest connex vulesch jau engraziar a las collavuraturas da la Lia Rumantscha che han fatg la spediziun da la Litteratura 30 e che han prendì encunter inquala reacziun! En pli avain nus realisà in curs da scriver che ha già grond success e ch'è stà impurtant per l'identificaziun da las auturas e dals auturs preschents cun l'Uniun per la Litteratura Rumantscha.

Suprastanza

Chatrina Josty, Cuir
Fadrina Hofmann, Scuol
Flurina Badel, Bever
Arno Camenisch, Bienna

Il comité d'organisaziun dals Dis da Litteratura ha er il 2009 prestà fitg buna lavur ed ha organisà ina bella occurrenza cun in program fitg vast, in program che ha mussà il talent, la spontanità, la creatività e la ligrezza che regia en la «scena» da litteratura. Il lamento permanent davart la qualità da la Litteratura Rumantscha n'han ins per ina giada betg udì a resunar suenter ils Dis da Litteratura. Bel!

Cun Silvana Derungs ha l'Uniun per la Litteratura Rumantscha chattà ina nova suprastanza fitg motivada. Ella è ina persuna che sa cunfa perfetgmain cun il team e ch'è la colliaziun directa tranter la suprastanza ed il comité d'organisaziun dals Dis da Litteratura.

Anita Decurtins-Capaul è l'emprima manadra da la nova Chasa Editura Rumantscha, tenor l'Uniun per la Litteratura Rumantscha ina tscherna grondiusa. Ultra dal nov posiziunament da l'Uniun per la Litteratura Rumantscha sto la suprastanza cunzunt sclerir ensemen cun ella la dumonda, schebain l'Uniun per la Litteratura Rumantscha cuntinuescha a dar sustegn finanziel per lectorats. Quai en vista dal fatg che la Chasa Editura Rumantscha surpiglia en l'avegnir senza ils lectorats da cudeschs che fan part da ses program d'ediziun.

L'Uniun per la Litteratura Rumantscha vegn ad avair en questa ed en autras dumondas in stretg contact cun Anita Decurtins-Capaul. Il dialog cun ella è stà avert e fitg constructiv il 2009. Differentas soluziuns ed il nov posiziunament da l'Uniun per la Litteratura Rumantscha vegnan a sa sviluppar maun en maun cun la Chasa Editura Rumantscha.

Facit

Il 2009 è stà in bun onn che ha mussà en tge direcziun che nus vulain ir en l'avegnir: organisar curs da scriver ed autras occurrenzas d'inscunter e cuntinuar cun la revista «Litteratura» en ina moda moderna ed attractiva. Per l'avegnir stuain nus dentant chattar ina soluziun che permetta da realisar tals projects senza far in deficit sco il 2009.

Suprastanza 2010

Chatrina Josty, Cuir
Silvana Derungs, Cuir
Fadrina Hofmann, Scuol

SRG SSR IDÉE SUISSE SVIZRA RUMANTSCHA

Stabilitad e cuntinuitad

L'onn da gestiun 2009 è stà marcà fermamain da dumondas da structura. La SRG SSR è stada obligada – per incumbensa dal Cussegl federal – da reveder sias structures. En emprima lingia han las competenzas ed incumbensas dals divers organs supremi stuì vegnir definidas pli exactamain. Plinavant èn ellas vegnidas repartidas sin las regiuns ed il cussegl d'administraziun naziunal. En l'avegnir duain tut las competenzas principalas esser en ils mauns dal cussegl d'administraziun naziunal – quai pertutga spezialmain dumondas strategicas e finanzialas; l'operativa è chausa dal director general e dals directors regiunals. Qua tras han las regiuns pers ina part da lur competenza ed autonomia. La domena dals programs, damai l'offerta da las emissiuns da radio e televisiun e da la purschida multimediata, resta però chausa da las regiuns. Plinavant surpiglian las societads purtadras era vinavant la funcziun da punt tranter la gliעד da professiun ed il public. La nova structura è ida en vigur l'entschatta dal 2010. Ella ha già per consequenza ina revisiun dals statuts.

Midada da direcziun

La fin d'avrigl è Bernard Cathomas ì en pensiun. Dal settember 2001 fin l'avrigl 2009 ha el manà la Chasa Radio e Televisiun Rumantscha e laschà enavos ferm fastiz. Il pli visibel è bain la nova Chasa da medias a la Via da Masans 2 a Cuir. A chaschun da la radunanza generala dals 13 da zercladur 2009 ha la SRG.R prendì cumià dad el en ses vitg natal a Breil. Cun questa occasiun è la lavur publica da Bernard Cathomas, ina lavur da passa 30 onns, vegnida undrada. L'entschatta da matg è Mariano Tschuor entrà en uffizi sco director da Radio e Televisiun Rumantscha. El ha terminà la convergenza ed ha restructurà tschertas parts da l'organisaziun da Radio e Televisiun Rumantscha. Gian Ramming è il nov schefredactor. Erwin Ardüser surpiglia la partiziun dals servetschs da program e Maurus Dosch, il successur da Theo Haas, vegn elegì dal cussegl d'administraziun da la SRG.R sco schef da las finanzas da Radio e Televisiun Rumantscha. Theo Haas è ì en pensiun la fin da mars 2010.

Ina lavur centrala da la SRG.R e da ses organs è la buna collavuraziun cun ils gremis nazionals da la SRG SSR. Quai pertutga spezialmain il cussegl d'administraziun naziunal, presidià da Jean-Bernard Münch. Da quest gremi è era commember il president da la SRG.R. Quest gremi decida davart tut las dumondas impurtantas per la SRG SSR.

In organ fitg impurtant per nossa societad regionala è il cussegl dal public, presidià da Corsin Farrér. Quest gremi da 15 personas sa raduna almain quatter giadas l'onn per discutir davart rapports e parais en scrit, emissiuns da radio, da televisiun e da multimedia. Quai vegn fatg en stretga collavuraziun cun ils responsabels dal program da Radio e Televisiun Rumantscha. Qua tras è garantì in barat direct davart la qualità dals programs.

La SRG.R dastga guardar enavos cun satisfacziun sin in onn plain activitad. Satisfatgs essan nus era da la buna lavur che vegn prestada da nossas collavuraturas e da noss collavurators da Radio e Televisiun Rumantscha e da tut las personas engaschadas en ils differents gremis da la SRG.R.

Suprastanza

President Duri Bezzola, Scuol
Duri Blumenthal, Degen
Beatrice Baselgia, Domat
Gion Cola, Riom
Donat Nay, Zignau
Franco Tramèr, Samedan

GIUVENTETGNA RUMANTSCHA

Finamiras

Cun tut ses projects e sias activitads vul la Giuventetgna Rumantscha (GiuRu) cuntanscher las suandantas finamiras fundamentalas: cultivar e promover il contact tranter la giuventetgna da las differentas regiuns rumantschas ed era da la diaspora; stgaffir l'enclatga tranter las regiuns rumantschas cun sustegnair e promover las activitads che interessan la giuventetgna; tschertgar e tgirar sin plaun chantunal, naziunal ed internaziunal contacts cun gruppas che han finamiras sumegliantas.

Situaziun

Cunquai che la suprastanza da la GiuRu è restada prest la medema, ha la collavuraziun funcziunà bain. Nus avain mo gi ina midada en la suprastanza: Sandro Buchli da Laax ha remplazzà Martin Cantieni. Tuttina n'è la situaziun il 2009 betg adina stada simpla. Cunquai che la lavur da la GiuRu sa basa cumpletamain sin in engaschi voluntar, èsi per part difficil da chattar temp avunda per realisar ils projects planisads.

Sfidas

Cumbinar l'engaschi voluntar cun il studi e la lavur è ina sfida. In'otra sfida fitg gronda è da motivar la giuventetgna da sa fatschentar cun la lingua rumantscha e da pensar sur ils cunfins da l'atgna vallada e da l'agen idiom. Stabilir contacts surregionals è adina in'incumbensa pre-tensiusa. In'otra sfida l'onn 2009 è stada la demissiu da noss represchentant Martin Cantieni en la suprastanza da la

Suprastanza 2009

President	Oliver Nyffeler
Vicepresidenta	Annatina Nay
Actuara	Anna Rauch
Cassier	Gion-Andri Cantieni
Assessur	Sandro Buchli

Lia Rumantscha. Deplorablament n'èn las delegadas ed ils delegads da la Lia Rumantscha betg suandads nossa proposta d'eleger Clau Dermont sco successur. Uschia sto la giuventetgna desister dad ina immens buna schanza da pudair purtar ina vusch giuvna en la suprastanza da la Lia Rumantscha.

Soluziuns / realisaziuns / acziuns

Il 2009 ha la GiuRu realisà differents projects e sustegns. Cumenzà ha l'onn 2009 cun la segunda ediziun dal Snow-Exchange a Vuorz. Lura ha gi lieu la radunanza generala en Chasa Rumantscha a Cuira, ed il matg ha la GiuRu puspè represchentà la Rumantschia al SUFO a Son Gagl. Sco mintg'onn è represchentantas e represchentants da la GiuRu viaggiads als seminaris da la Giuventetgna da las cuminanzas etnicas europeicas. La stad ha la GiuRu pudì preschentar en collavuraziun cun la Lia Rumantscha l'emprim navigatur rumantsch, il Mozilla Firefox. L'atun ha ella organisà in workshop da far liquor. E la fin da l'onn ha ella lantschà in nov project: «Per render pli enconuschantas la GiuRu e las PUNTS vulain nus visitar tut las scolas medias rumantschas en il chantun Grischun.» Duas visitas han gia gi lieu l'onn 2009, ulteriurs inscuters suondan l'onn 2010.

La GiuRu ha tranter auter sustegnì las bands Spinfire, Alba da la Clozza e The Capoonz. Ma era divers concerts e festivals rumantschs ha la GiuRu pudì sustegnair, p.ex. Falera fa canera, l'OpenAir a l'En u il legendar Rock traunter Rocks. Sa chapescha n'avain nus betg mo sustegnì projects musicals. Era la preschentaziun da «Lös Vöds» u il «Grond Bal Ladin» da l'Uniun dals Grischs han pudì profitar da la GiuRu.

Durant l'onn 2009 è vegnidas producidas dudesch ediziuns da las PUNTS. Dapi l'avrigl cumparan las PUNTS cun in layout in zichel modifitgà. Il dumber d'abunents è sa reduci levamain, surtut perquai ch'il nov secretari Clau Dermont ha stritgà quels che na pajavan betg. Il proxim punct da discussiun è la redacziun: la charedactura Silvana Derungs ha annunzià sia demissiu e las redacturas regiunalas vegnan a chalar en il decurs dal 2010.

Facit

La fin da l'onn 2009 pudain nus guardar enavos sin inquala occurrenza gartegiada e sin differents inscuters e barats fitg buns. Ed adina puspè sentin nus: la giuventetgna rumantscha è qua ed ella viva!

Suprastanza 2010

President	Gion-Andri Cantieni
Vicepresidenta	Annatina Nay
Actuar	Luca Hasler
Cassier	Oliver Nyffeler
Assessur	Sandro Buchli

UNIUN DA LAS RUMANTSCHAS E DALS RUMANTSCHS EN LA BASSA

Finamiras

L'Uniun da las Rumantschas e dals Rumantschs en la Bassa (URB) vul cuntinuar la via cumenzada cun lavurs effizientas, buns projects ed occurrenzas interessantas. Ad ella stat a cor ina meglra comunicaziun interna ed externa betg il davos era per render pli enconuschantas l'URB en la Bassa, ma er en il Grischun. Plinavant vul l'URB reunir las Rumantschas ed ils Rumantschs da tut ils idioms e da tut las vegliadetgnas e sustegnair ils basegns d'uniuns, da societads, da chors ed era da gruppas libras.

Situaziun

Ils sforzs da far urden cun las adressas han purtà ils emprims fritgs, la via cumenzada è da cuntinuar. I dat anc memia bleras Rumantschas e memia blers Rumantschs che n'enconuschan betg las numerusas uniuns existentas. Ils problems da noss chors rumantschs èn fitg gronds e serius. En pli s'engaschan memia paucs giuvens per il rumantsch ed en memia bleras famiglias rumantschas na vegni betg discurre cun ils uffants davent da l'entschatta consequentamain rumantsch.

Sfidas

L'onn da rapport è l'URB stada confruntada cun las suandantas sfidas: unir las Rumantschas ed ils Rumantschs dals differents idioms en il rom d'occurrenzas interrumschentas; megliar la coordinaziun e collavurar pli stretgamain cun ils chors rumantschs; mussar vias da collavuraziun pussaivlas, sco p.ex. tranter la Quarta Lingua e l'URB.

Soluziuns / realisaziuns / acziuns

Nus avain rimnà e zavrà ina massa adressas, bleras er en furma electronica. Da las sesidas cun ils presidents dals chors èn resultads in concert cuminaivel a Lucerna, ina meglra coordinaziun da las datas e la planisaziun d'in ulterier concert cuminaivel e d'ina emna da chant. Plinavant ha la Lia Rumantscha organisà ina sesida da lavur cun la Quarta Lingua, la Giuventetgna Rumantscha e l'URB per infurmar, coordinar la collavuraziun e tschertgar ideas per l'avegnir. Nossas occurrenzas «Chant avert» cun Aaron Tschalèr, «Il miracul blau» cun Ernst Bromeis e la visita a la sessiun a Berna cun Christoffel Brändli han gi in bun resun ed ina buna participaziun.

Facit

Grazia ad in fitg bun sustegn da la Lia Rumantscha ed ina stupenta e gronda lavur da nossa suprastanza avain nus pudì realisar divers projects en favur dal rumantsch e da las Rumantschas e dals Rumantschs en la Bassa. Cun noss sforzs da reunir Rumantschas e Rumantschs da tut ils idioms essan nus sin buna via, ma betg anc a la fin. Il fatg che nus avain pudì occupar ina sedia libra en la suprastanza da la Lia Rumantscha è per nus ina sfida da gronda impurtanza.

Suprastanza 2009

President	Jon Carl Tall, Zug ZG
Secretariat	Erica Vonmoos, Turitg ZH
Finanzas	Coni Livers, Küsnacht SZ
Activitads	Lidia Deuber-Casutt, Hünenberg ZG
Vicepresident	Ciril Berther, Oetwil a.d.L. ZH
Actuar	Jachen Sarott, Chesalles-sur-Moudon VD

Revisurs da quintes Adalgott Berther, Dallenwil NW
Marionna Schwerzmann-Desax, Baar ZG

Suprastanza 2010

President	Jon Carl Tall, Zug ZG
Secretariat	Erica Vonmoos, Turitg ZH
Finanzas	Coni Livers, Küsnacht SZ
Activitads	Lidia Deuber-Casutt, Hünenberg ZG
Vicepresident	Ciril Berther, Oetwil a.d.L. ZH
Actuar	Jachen Sarott, Chesalles-sur-Moudon VD
Assessura	Mevina Puorger-Pestalozzi, Turitg ZH

QUARTA LINGUA

Igl è reussì a la Quarta Lingua da mantegnair il dumber da commembers e da sustegnair projects cun la summa da CHF 12'800.-

Finamiras 2009

La Quarta Lingua desista da definir finamiras concretas per in onn da rapport, cunquai che quellas èn cuntegnidas sco suonda en ils statuts: La Quarta Lingua, fundada il 1972, sustegna projects da litteratura, musica, teater ed auters projects en lingua rumantscha u projects che stattan en connex cun quella. Ultra da quai sa chapescha la Quarta Lingua sco ambassadura da la quarta lingua naziunala en la diaspora, surtut en Svizra tudestga.

Activitads

Durant l'onn da gestiun ha la Quarta Lingua sustegnì ils suandants projects:

- Reediziun bilingua da texts exausts da Cla Biert (CHF 2000.-)
- «Il cavallè della Greina», represchentaziuns da teater e da chant a Vrin (CHF 2000.-)
- «Liricas Anas», nov DC (CHF 2000.-)
- Champ da teater a Tschlin (CHF 2000.-)
- Dis da litteratura 2008 (CHF 2000.-)
- «Alba da la clozza», producziun d'in DC e retscha da concerts (CHF 1000.-)
- Tom da raquints biling «La chasa veglia/Das alte Haus» dad Oscar Peer (CHF 1800.-)

Ils 28 da mars 2009 han gi lieu en l'ustaria Neumarkt a Turitg las radunanzas generalas da la Quarta Lingua e da l'Uniun da las Rumantschas e dals Rumantschs en la Bassa ch'èn vegnidas concludidas cun in program d'accompagnament cuminaivel. Martin Cabalzar (schefredactur da La Quotidiana), Olivia Mosca (responsabla per l'administraziun da la website da Holcim Ltd., avant moderatura

Suprastanza

A la radunanza generala 2009 è Toni Killias (president 1999-2007) sa retratg era sco commember da suprastanza ed è vegnì tschernì unanimamain sco quart commember d'onur da la Quarta Lingua. Dapi lura sa cumpona la suprastanza da la Quarta Lingua sco suonda:

Co-presidenta	Madlaina Peer, Turitg
Co-president	Kaspar Silberschmidt, Turitg
Actuar	Dr. Linus Bühler, Oberrieden
Assessura	Dr. med. Anna Marie Hew, Turitg
Assessura	Barbara Kürz, Turitg
Assessur	Dr. iur. Roman Truog, Turitg

dal Radio Rumantsch) e Jon Domenic Parolini (president da la fundaziun da l'Agentura da Novitads Rumantscha ANR e president communal da Scuol) han discutà davart il tema «La pressa (dal di) rumantscha: co vinavant?». Las tesas èn vegnidas preschentadas en rumantsch. Ina resumaziun tudestga è vegnida projectada vi da la paraid. Durant la discussiun, manada en ils idioms dals participants al podium, n'è quai betg pli stà pussaivel. Per il public na-rumantsch tranter ils var 50 preschents è quest punct da program perquai stà in pau stentus da suandar. Persuenter han las medias rumantschas rapportà davart l'occurrenza a Turitg. Lur facit cler e net: l'impurtanza e las perspectives da La Quotidiana sco gasetta dal di vegnan valitadas differentamain en ed ordaifer la Rumantschia. Il november ha la Quarta Lingua fatg in emprim pass per reunir ils uffants da geniturs da lingua rumantscha che vivan en la regiun da Turitg. Ella ha gia daditg gi la finamira da realisar ina purschida rumantscha analoga als curs da lingua e cultura. Diesch famiglias cun uffants tranter 0 ed 11 onns èn arrivadas a l'inscunter en il circol 5. In'ulteriura occurrenza da contact vegn preparada.

Sfida

La Quarta Lingua finanziescha sias activitads per gronda part cun las contribuziuns da commember ordinarias. Il mantegniment da la basa da commembers è damai la premissa per pudair sustegnair sco instituziun da promoziun occurrenzas er en il futur.

Soluziuns pussaivlas

Grazia a la preschientscha als curs da rumantsch da vacanzas e grazia ad in prospect agiuntà a l'ediziun da l'avust da la Terra Grischuna, avain nus pudì augmentar il dumber da commembers da 345 sin 362 cumpareglià cun l'onn precedent (bundant in tozzel commembers è sortì l'onn passà, per gronda part per raschuns da vegliadetgna).

Suprastanza 2010

Co-presidenta	Madlaina Peer, Turitg
Co-president	Kaspar Silberschmidt, Turitg
Actuar	Dr. Linus Bühler, Oberrieden
Assessura	Bettina Berther, Lucerna
Assessura	Dr. Anna Marie Hew-Winzeler, Turitg
Assessura	Barbara Kürz, Turitg
Assessur	Dr. Roman Truog, Turitg

MAGISTRAGLIA DA SCOLINA GRISCHUN

L'onn passà è cumparegliabel cun ina tura en muntogna. Per cuntanscher il piz sulegliv ston ins suandar ina via lunga e per part stentusa. En quest senn essan nus en nossa incumbensa da suprastanza era chaminadas sin bellas sendas alpinas cun in panorama stupent, ma era sin gondas e spundas stippas che provocavan in sguard en chavorgias sumbrivaunas.

L'atun 2008, curt avant la votaziun davart HarmoS, avain nus anc cumbattì cun persvasiun, grond schlantsch e cun tut las forzas che nus avain pudì mobilisar durant ils ultims mais per in «Gea a HarmoS».

Il resultat da la votaziun dal november, numnadamain in Na, è stà ina gronda dischillusiun per nus. In project, en il qual nus avevan investì bunamain tut nossas forzas, ha fatg naufragi. Tuttina n'avain nus betg vulì interromper nosa tura ed uschia essan nus l'enviern puspè ans inscuntradas per tschertgar vias alternativas e fixar novas finamiras.

Il chantun Grischun prevesa ina revisiun totala da la lescha da scola. En quest connex avain era nus vis nossa proxima finamira: l'integraziun da la scolina en la nova lescha da scola.

La suprastanza è durant l'enviern però anc s'occupada dad auters temas, sco p.ex. ina dumonda da nossas commembras areguard las tavlas da lecziuns per uffants da scolina e temps da lavur uniftgads per las mussadras grischunas. In'incumbensa permanenta è la tschertga da novas commembras.

Suenter diversas brevs e dumondas en scrit a cusseglier guvernativ Claudio Lardi concernent la nova lescha da scola, avain nus chattà la primavaira 2009 cun la Magistraglia Grischun in partenari fidaivel che ans sustegna cumplaimain. Cun forzas unidas è tut in pau pli simpel ed uschia sperain nus da cuntanscher questa giada decisius politicas positivs per noss stgalim. Quai vala per la nova lescha da scola sco era per la votaziun chantunala davart la Nova gulivaziun da finanzas (NGF).

Nossa presidenta è la delegada grischuna dal stgalim 4 fin 8. En questa funcziun prenda ella part a duas fin trais sedutas l'onn cun delegadas e delegads da tut ils auters chantuns. Durant questas sedutas è vegnì elavurà e discutà in palpìri da posiziun davart il tema «Hochdeutsch – Mundart». Actualmain èn ins vidlonder da planisar in di da furmaziun federal che duai avair lieu il 2011.

Curt avant las vacanzas da stad 2009 è la suprastanza s'engaschada en il comité «Na a la NGF» per rimnar avunda suttascripziuns per inoltrar il referendum. Il plaschair che quai è reussì ans ha motivà da cuntinuar cun questa lavur fin la votaziun chantunala previsa la primavaira 2010.

L'atun 2009 han duas da nossas collegas da suprastanza demissiunà. Ellas meritan in «grazia fitgun» per lur engaschament durant set onns en nossa suprastanza. La radunanza generala ha pudì tscherner il settember duas successuras valablas ed engaschadas ch'èn prontas da surpigliar il satgados e da sa metter cun nus sin via vers il piz desiderà.

Suprastanza 2009

Presidenta	Barbara Huonder-Caluori, Panaduz
Actuara	Simone Pedrun, Samedan
Cassiera	Andrea Wehrli-Rettich, Panaduz
Assessura	Claudine Sohler, Zizers
Assessura	Tania Badel, Bever

AGENTURA DA NOVITADS RUMANTSCHA

Finamiras

Tenor il program da lavur per l'onn 2009 è stada la finamira primara da l'Agentura da Novitads Rumantscha (ANR) da meglierar tant la qualitad sco era la quantitad da las prestaziuns schurnalisticas a favur da ses clients.

Situaziun

Il tema central durant il 2009 è stà per l'ANR l'integraziun da divers collavuradors da La Quotidiana (LQ) en la redacziun da l'ANR. Ils responsabels da la chasa editura Südostschweiz han fatg valair ch'els na sajan betg pli pronts da mantegnair la redacziun actuala da La Quotidiana – quai per motivs economics. L'ANR ha purschi maun per chatrar ina soluziun tant enavant acceptabla per garantir la continuitad da la pressa rumantscha quotidiana. Suenter lungas tractativas è l'ANR sa declarada pronta da surpigliar ina part dals redactors da La Quotidiana. Uschia ha l'ANR gidà a mantegnair senza interrupziun in product da pressa rumantsch quotidian per la Rumantschia.

Sfidas

Per pudair accumplir sia incumbensa sco enfin ussa dovra l'ANR a partir dal 2012 urgentamain contribuziuns pli autas dal maun public u da vart privata. Sche quai n'è betg il cas, sto l'ANR puspè reducir il dumber da personal sin il stadi dad avant il 1. matg 2009. En vista a las resursas da personal fitg stgarsas è confruntà il team da l'ANR mintga di cun la gronda sfida da tuttina realisar in product interessant ed attractiv. Per il grond engaschament, era sut circumstanzas che n'èn betg adina simplas, tutga al personal da l'ANR in grazia fitg.

Soluziuns / realisaziuns / acziuns

Tenor la «Cunvegna ANR/LQ» ha l'ANR surpiglià da La Quotidiana il 1. matg 2009 ils trais redactors Giusep Venzin (pensum da 100%), Gieri Antoni Caviezel (pensum da 60%) ed Andreas Cadonau (pensum da 20%). Igl è previs da far mintg'onn in'evaluaziun da la collavuraziun per decider co cuntinuar. Finzialmain han ins per part pudì cumpensar questas plazzas da lavur cun ina demissiun da vart da l'ANR; ins ha però tuttina era stuì far diever da las reservas finzialas da l'ANR. Tenor il plan da finanzas po l'ANR però cuvrir ils proxims dus onns (2010 e 2011) questas expensas supplementaras probablas cun las reservas finzialas actualas.

Suenter l'integraziun dals anteriurs collavuradors da La Quotidiana è l'ANR betg giuridicamain, ma facticamain responsabla per l'ediziun resp. per l'identitad visuala da La Quotidiana: quasi l'entira part redacziunala vegn producida da collavuraturas e collavuradors da l'ANR. La Quotidiana fatschenta mo pli il schefredactor, in collavuratur a temp parzial ed ina persuna responsabla per il correctorat. Per Mario Pult (redactor Engiadina/Val Müstair), che ha demissionà l'atun passà, n'han ins displaschaivlamain anc betg chattà ina successura u in successur adattà.

Facit

En cumparegliaziun cun l'onn precedent ha la producziun da l'ANR pudì vegnir augmentada considerablmain per 21'698 lingias u per 8% sin total 293'807 lingias. Era la quantitad da contribuziuns han ins pudì augmentar marcantamain da 3'491 texts sin 3'905 texts (+11.8%).

Cussegl da fundaziun 2009

President Dr. Jon Domenic Parolini
Urs Cadruvi (LR)
Filip Dosch (PdS)
Reto Filli (RE)
Ivo Berther (DECA)
Walter Gammeter (EP/PL)
Bernard Cathomas (RTR)
Andrea Masüger (RG)
Martin Cabalzar (LQ)

Cussegl da fundaziun 2010

President Dr. Jon Domenic Parolini
Urs Cadruvi (LR)
Filip Dosch (PdS)
Reto Filli (RE)
Ivo Berther (DECA)
Walter Gammeter (EP/PL)
Mariano Tschuor (RTR)
Andrea Masüger (RG)
Martin Cabalzar (LQ)

ORGANISAZIUN

COLLAVURATURAS E COLLAVURATURS

Urs Cadruvi
Ladina Halter
Anna-Alice Dazzi Gross

Martin Mathiuet
Marcellina Cathomas
Karin Kohler-Pattis

Mengia Menzli
Gion P. Mischol
Bettina Casutt

Gabriela Holderegger
Marina Cavelti
Daniel Telli

Barbla Etter
Annalisa Schaniel
Ursus Baltermia

Placi Steger
Marietta Cathomas
Heidi Caviezel

Sandra Wagner-Albin
Barbara Riedhauser
Nicole Stiefenhofer

Angela Schmed
Andreas Gabriel
Mario Pult

SUPRASTANZA

Dr. Vincent
Augustin

Men
Janett

Luzia
Plaz-Sonder

Dr. Erwin
Vincenz

Martin
Cantieni

PERSUNAL ACTUAL 2009

Urs Cadruvi

secretari general

Activitads Generalas

Ursus Baltermia
Gion P. Mischol
Mario Pult
Barbara Riedhauser

collavuratur regional
collavuratur regional
collavuratur regional
collavuratura regionala

Linguistica Applitgada

Anna-Alice Dazzi Gross
Marietta Cathomas
Barbla Etter
Gabriela Holderegger
Angela Schmed
Daniel Telli

manadra Linguistica Applitgada
translatura
linguista
translatura
translatura
linguist

Furmaziun

Martin Mathiuet
Annalisa Schaniel
Sandra Wagner-Albin
Heidi Caviezel

manader Furmaziun
manadra da projects
mussadra da scolina
mussadra da scolina

Art e Cultura

Andreas Gabriel
Marcellina Cathomas
Karin Kohler-Pattis
Mengia Menzli

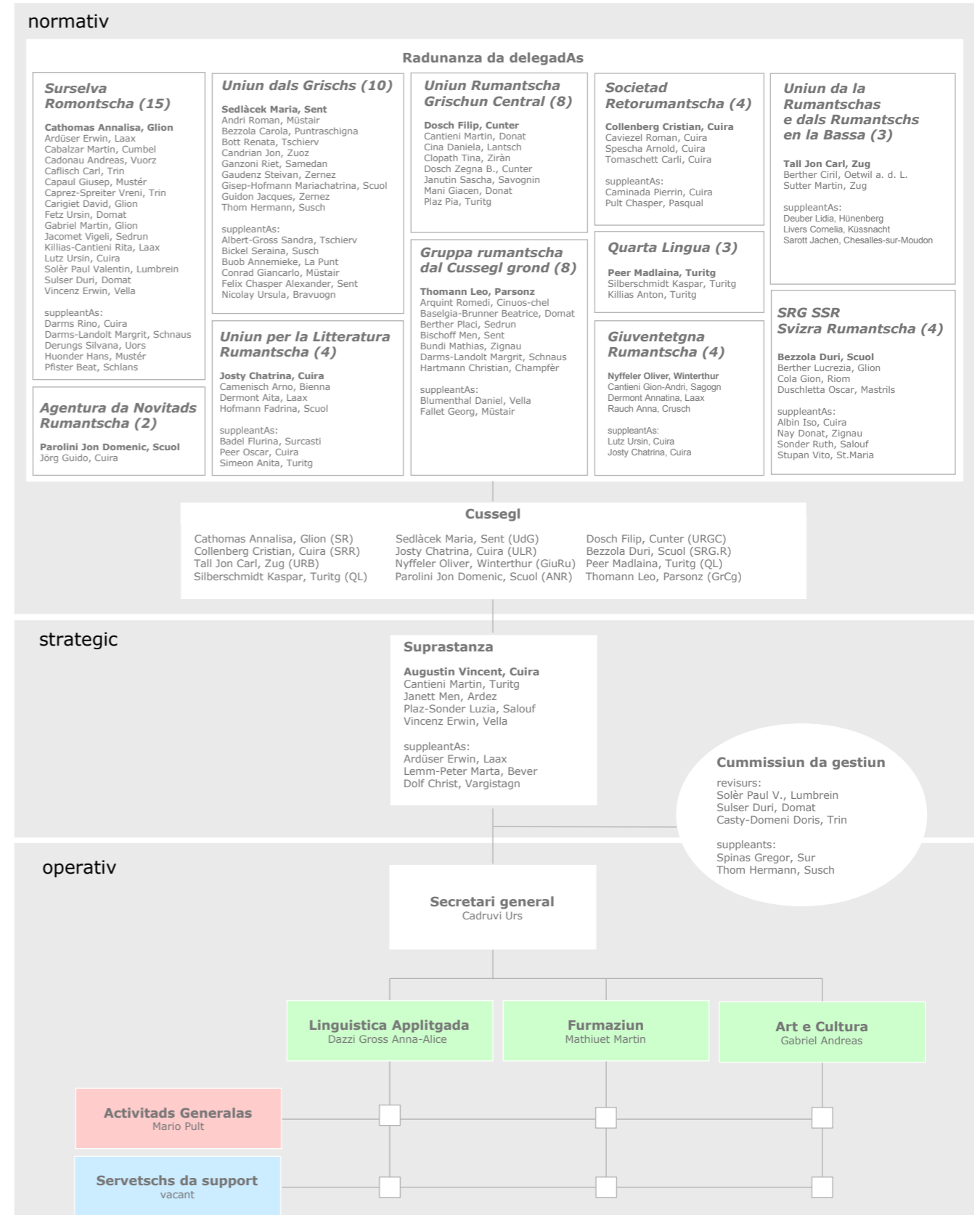
manader Art e Cultura
collavuratura spediziun
collavuratura ediziuns
responsabla vendita

Servetschs da support

Bettina Casutt
Marina Cavelti
Ladina Halter
Placi Steger
Nicole Stiefenhofer

emprendista
manadra da projects
emprendista
contabilist
administratura

Ursus Baltermia
 Urs Cadruvi
 Marcellina Cathomas
 Marietta Cathomas
 Bettina Casutt
 Marina Cavelti (-8/10)
 Heidi Caviezel (-6/10)
 Anna-Alice Dazzi Gross
 Barbla Etter
 Andreas Gabriel
 Gabriela Holderegger
 Ladina Halter
 Karin Kohler-Pattis
 Martin Mathiuet
 Mengia Menzli
 Gion P. Mischol
 Mario Pult
 Barbara Riedhauser
 Annalisa Schaniel
 Angela Schmed
 Placi Steger (-6/10)
 Nicole Stiefenhofer (-7/10)
 Daniel Telli
 Sandra Wagner-Albin (-6/10)

COMMEMBERS D'ONUR

Toni Cantieni, Lai (vicepresident LR 1970 – 1973; president LR 1984 – 1991)
Martin Bundi, Caira/Sagogn, istoricher e politicher
Giusep Nay, Valbella, anteriur president dal Tribunal federal

DEFUNCTS

Nus ans regurda in da las defunctas e dals defuncts ch'èn s'engaschads en
ina moda u l'otra per il moviment rumantsch:

Duri Capaul	1923 – 2009
Fidel Caviezel	1926 – 2009
Reto Florin	1913 – 2009
Fortunata Ramming	1929 – 2009

CUMISSIUNS, GRUPPAS DA LAVUR E GREMIS SPEZIALS

Cumissiu da chant

Iso Albin, president, Caira
Ernst Bromeis, Ardez
Albert Gaudenz, Zuoz
Alexi Nay, Vella
Rudi Netzer, Savognin
Marcus Zarn, Landquart
Andreas Gabriel, LR, Caira

Magistraglia da scolina Grischun

Barbara Huonder-Caluori, presidenta, Panaduz
Tania Badel, Bever
Simone Pedrun, Samedan
Claudine Sohler, Zizers
Andrea Wehrli-Rettich, Panaduz

Cussegl da la Fundaziun Chasa Rumantscha

Gion T. Deplazes, president,
repr. LR, Domat
Vincent Augustin, repr. LR, Caira
Erwin Ardüser, repr. SR, Laax
Remi Capeder, repr. URS, Casti
Urs Cadruvi, repr. LR, Caira
Martin Cantieni, repr. SR, Donat
Cristian Cavegn, repr. SRR, Caira
Men Janett, repr. UdG, Ardez
Anita Mazzetta, repr. Legat
Cadonau, Caira

Cumissiu da lectura

Karin Kohler-Pattis, LR, manadra, Domat
Nina Dazzi Andry, Zuoz
Annatina Nay, Trun
Annamaria Pfister, Schlans
Barbara Riedhauser, Ziràn
Rico Tambornino, Caira

Gruppa rumantscha dal Cussegl grond (suprastanza)

Leo Thomann, president, Parsonz
Jon Domenic Parolini, Scuol
Urs Cadruvi, LR, Caira

Convivenza

Jacques Guidon, Zernez (inziant)
Franco Hübner, Glion (Grischun tudestg)
Martin Mathiuet, repr. LR, Laax
Repr. Pro Grigioni Italiano
Repr. Walservereinigung
Repr. Scola Auta da Pedagogia GR
Repr. Institut grischun per la
perscrutaziun da la cultura

Conferenza dals scolasts da rumantsch en las scolas medias

Rino Darms, coordinatur, Caira

FINANZAS E FACTS & FIGURES

QUINT / BILANTSCHA

Quint	quint 2009	quint 2008	quint 2007
ENTRADAS			
Retgav regular	2'676'595	2'632'957	2'545'630
Retgav tras purschida da servetschs	518'284	429'217	451'625
Retgav SLING	103'557	115'577	95'576
Entradas projects	36'8643	5'528	322'176
Retgav libraria	225'934	273'148	253'521
Ulteriuras entradas	-	-	-
Total entradas	3'561'234	3'486'427	3'668'528
EXPENSAS			
Contr. regiuns / uniuns affiliadas	45'000	45'000	45'000
Contribuziuns ordaifer	131'358	210'614	232'884
Expensa SLING	103'557	115'577	95'576
Expensas libraria	179'978	242'583	209'026
Custs per projects	214'312	8'9'514	356'167
Teater, chant, curs	130'254	112'131	175'957
Prestaziuns da terzs	283'469	214'108	123'275
Custs personal	1'908'744	2'128'360	2'119'091
Custs localitads, maschinas, energia	205'457	195'417	183'526
Custs d'administraziun + EED	163'879	130'167	140'999
Organs	50'902	50'393	46'563
Custs da publicitad	55'613	51'073	67'031
Entradas (-) / expensas ord finanzas	98'085	- 49'141	-81'354
Total expensas	3'570'608	3'535'798	3'713'742
Surpli entradas / expensas (-)	- 9'374	-49'372	-45'213
Bilantscha	saldo per 31-12-2009	saldo per 31-12-2008	saldo per 31-12-2007
ACTIVAS			
Daner current	970'812	1'178'865	1'047'640
Debiturs	180'460	136'883	183'274
Inventari cudeschs	530	15'991	14'926
Transitorias activas	-	- 4'730	14'107
Maschinas e mobigliar	13'549	31'861	16'001
Participaziun e diversas	20'003	3	1'002
Total activas	1'185'353	1'368'332	1'276'950
PASSIVAS			
Impegns a curt termin	241'758	243'106	364'147
Emprests	38'747	60'860	62'820
Projects	-	111'709	155'636
Transitorias passivas	41'000	550'258	242'445
Reservas e remessas	90'000	20'000	27'202
Donaziuns	783'223	478'390	471'320
Facultad	- 9'374	-95'992	-46'620
Total passivas	1'185'353	1'368'332	1'276'950

RAPPORT DA REVISIUN

RAPPORT DA REVISIUN

LISCHANA FIDUZIARI SA

Rapport dal post da revisiun da la

LIA RUMANTSCHA

Sco post da revisiun avain nus controllà la contabilitad ed il quint (bilantscha, quint da gudogn e sperdita) da la Lia Rumantscha per l'onn da gestiun terminà ils 31 da december 2009.

Nossa controlla avain nus fatg tenor ils princips renconuschids che la controlla sto vegnir planisada ed exequida uschia ch'ins eruescha cun gronda segirezza sbagls essenzials en il quint annual. Nus avain examinà ils posts e las indicaziuns dal quint annual cun agid dad analisas e retschertgas a basa d'emprovas da controlla. Plinavant avain nus giuditgà l'applicaziun dals princips da facturaziun relevants, las valitaziuns generalas e la preschentaziun dal quint annual sco entir. Nus essan da l'opiniun che nossa controlla saja ina basa suffizienta per noss giudicament.

La dimensiun da la controlla e nossas constataziuns en connex cun la controlla avain nus nudà en in rapport separà. Quest rapport avain nus elavurà per mauns da la Regenza, da la suprastanza e da la cumissiun da gestiun da la LR.

Tenor noss giudicament correspundan la contabilitad ed il quint annual a la lescha ed als statuts.

Nus recumandain dad approvar quest quint annual.

7550 Scuol, ils 9 d'avrigl 2010

LISCHANA FIDUZIARI SA

Andri Linsel
Fiduziari cun attestat
federal professiunal
revisur principal

Joannes Campell
Manader da gestiun

FACTS & FIGURES

Statistica LR

Projects	100 en media per onn
Translaziuns	1'200 paginas A4 per onn
Lectorats da texts	600 uras per onn
Curs da rumantsch	radund 80 incl. SFS
Cussegliaziun ed infurmaziun vendita	1'000 dis 15'000 products
media vegliadetgna collavuraturAs LR	42
Collavuraturas / dunnas	16
Collavuraturas / umens	8
Occupaziun total (%)	1450 %

Contribuziuns da la LR ediziuns estras (cudeschs)

1. secundara A – Z, Tinetta Strimer	di da litteratura
Theo Candinas	«Sils fastitgs dil Gediu perpeten»
Norbert Capeder	distribuziun 10 cudeschets da lectura
Dumeni Capeder	«Al puls dalla veta / Am Puls des Lebens»
Gion Battesta Spescha	«Smiulas»
Canzlia communal Lantsch	cudesch da la vischnanca da Lantsch
Chasa editura Urs Engeler	«Sez Nez» dad Arno Camenisch
Andrea Könz, Müstair	«Steivan Liun Könz»
Uniun dals Grischs	«Buonder cun cornas»
Linus Flepp	«Pico»
Procap Grischun	«E Timbo sgola tuttina... »
Dumenic Andry	«Uondas»
Daniel Manzoni	«Ramba Zamba» cudesch da chanzuns illustradas

Contribuziuns e sustegns LR per teater, chant, musica e film

Paul Oswald	DC «Ils Lumpazs»
Pascal Gamboni	DC «Siat vanauns»
Liricas Analas	DC «Analectrica»
Gion Andrea Casanova e Remo Caminada	DC «Temps»
Gino Clavuot	DC Snook – Rap Quotient
Dario Widmer	DC Spinfire-Acousticrock
Chor viril Lumnezia e Cantuns firmus Surselva	DC «Viers mesanotg/Nordlichter»
Bianca Mayer	DC «Alba da la clozza»
The Capoonz	emprim DC
Acabellos	DC «In bellezza temps»
inCantanti 2009	project da chant
Cor Proget	concert da giubileum
Chor Cantalegra	concert da giubileum
Chor mischedau Vrin	teater «Il Cavalè dalla Greina»
Origen Festival Cultural	Origen 2009
Curdin Sedláček	festival da teater Sent
Roman Weishaupt	«Ils bandits» producziun da teater
Ursina Giger	participaziun festival da musica per minoritads
Scola da musica Surselva	«High School Musical»
ferrari film	film «Far vi / Rübermachen»
Uniun grischuna per il teater popular	festival da teater a Tusàn

Ultra da quai avain sustegnì differentas translaziuns da teaters.

Contribuziuns spezialas

Pro Engiadina Bassa	retschertga davart la vita musicala en Engiadina Bassa e Val Müstair
Eliana Jörg	saira da cultura da la scola chantunala
Chatrina Urech-Clavuot	Verbs puters
Savognin Turissem	curs da stad
leger.GR	contribuziun annuala leger.GR
Fundaziun de Planta	curs da stad
Fundaziun Retoromana Pader Flurin Maissen	curs da stad
Gianna Cadonau ed Anna Serarda Campell	project da performance «Las chombras vödas»
Uniun dals Grischs	Grond Bal Ladin

IMPRESSUM

Editura: Lia Rumantscha, Cuirà (2010)
Maletgs: LR, ANR, RTR, divers
Cumposiziun
e stampa: selva caro druck ag, Flem

500 exemplars

Contact

Lia Rumantscha

Via da la Plessur 47
7001 Cuirà
+41 (0)81 258 32 22

Via Sura 79
7530 Zernez
+41 (0)81 860 07 61

Plazza da posta
7432 Ziràn
+41 (0)81 630 70 50

Stradung 23
7460 Savognin
+41 (0)81 684 28 11

Via Curtgin pign 35
7031 Laax
+41 (0)81 920 80 70

www.liarumantscha.ch